

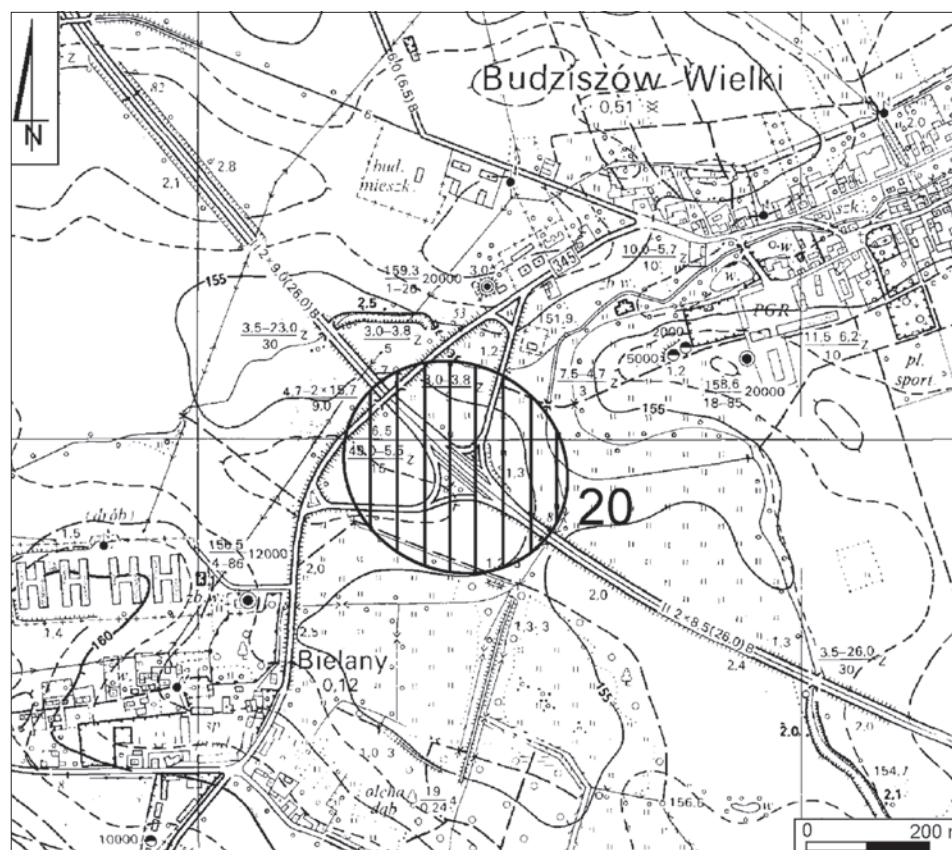
Przemysław Paruzel

Stanowisko Budziszów Wielki 20, gm. Wądroże Wielkie, pow. jaworski, w świetle badań archeologicznych prowadzonych w związku z modernizacją autostrady A-4

■ I. WSTĘP

Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku Budziszów Wielki 20 prowadzono w latach 2002-2006, w związku z pracami remontowo-budowlanymi na autostradzie A-4. Prace podjęto z ramienia Zespołu Badań Ratowniczych, kierowanego przez prof. dr hab. Bogusława Gedigę z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN Oddział we Wrocławiu. Nadzorem prac archeologów na stanowisku zajmowali się: dr Jarosław Bronowicki, Leszek Żygadło oraz mgr Andrzej Kosicki. Kierownikami prac w terenie byli: dr Mirosław Masojć

(w latach 2002 i 2003) oraz mgr Przemysław Paruzel (od 2003 do 2006 r.). Ponadto w badaniach brali udział: dr Tomasz Burda, Tomasz Kendelewicz, Michał Pawleta, mgr mgr Małgorzata Kopeć, Grzegorz Daszkiewicz, Witold Waniek oraz studenci archeologii: Rafał Bartkowiak i Stoigniew Szczeciński. Wstępną analizę pozyskanych zabytków, zmierzającą do określenia przynależności kulturowej i chronologicznej, przeprowadził prof. dr hab. Grzegorz Domański. Analizę geomorfologiczną terenu stanowiska przeprowadzili: mgr Krzysztof Sadowski i dr Wojciech Włodarski z Instytutu Geologii

Ryc. 1. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Lokalizacja stanowiska

Fig. 1. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Site location

Ryc. 2. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2002 w trakcie badań. Widok od strony północno-zachodniej. Trudne warunki pracy spowodowane pyleniem maszyn wyrabiających kruszywo (fot. W. Waniek)

Fig. 2. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2002 during the study. The view from the northwest. Difficult working conditions due to the dust raised by the machines making aggregate (photo by W. Waniek)

Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (Sadowski, Włodarski 2004), analizę petrograficzną zabytków kamiennych: prof. dr hab. Alfred Majerowicz, dr Agnieszka Wójcik, mgr Stanisław Madej z Instytutu Nauk Geologicznych Uniwersytetu Wrocławskiego (Majerowicz, *et al.* 2006), analizę rozkładu izotopu węgla C14 wykonał prof. dr hab. Tomasz Goslar (2009) z Poznańskiego Laboratorium Radiowęglowego. Badania były finansowane ze środków Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad.

Stanowisko odkryte zostało na początku września 2002 r. podczas nadzoru prac ziemnych związanych z modernizacją autostrady A-4. Zaobserwowano wówczas na powierzchni odhumusowanego terenu, w obrębie tzw. węzła Budziszów Wielki, stropy obiektów ziemnych oraz liczne fragmenty ceramiki naczyniowej. W trakcie dalszego rozpoznania wstępnie określono zasięg stanowiska, ze szczególnym uwzględnieniem odcinka autostrady o długości ok. 500 m na wyżej wspomnianym węźle.

Stanowisko archeologiczne Budziszów Wielki 20 pod względem fizjograficznym znajduje się na Przedgórzu Sudeckim. Mezoregion ów w tej części pozbawiony jest prawie w ogóle szaty leśnej i ma charakter rolniczy. Powierzchnia terenu jest na ogół falista, miejscami prawie płaska. Jej relief urozmaicają wyniesienia zbudowane ze skał krystalicznych starszego paleozoiku i neogenu oraz plejstocenijskie kemy i ozy. Generalnie powierzchnia nachyla się ku północy, a amplituda wysokości bezwzględnych sięga 55 m (150 – 205,2 m n.p.m.).

Interesującą nas stanowisko położone jest ok. 200 m na południowo-zachód od zabudowań wsi (Ryc. 1) na

Ryc. 3. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2003 w trakcie badań. Widok od strony północno-zachodniej (fot. W. Waniek)

Fig. 3. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2003 during exploration. The view from the northwest (photo by W. Waniek)

wysokości od ok. 150 m n.p.m. do 156 m n.p.m. Znajduje się w obrębie obniżenia denudacyjnego o prawie płaskiej powierzchni, porozcinanego przez dolinki niewielkich strumieni, będących dopływami większego o nazwie

Ryc. 4. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2005 w trakcie badań. Widok od strony północno-zachodniej (fot. G. Daszkiewicz)

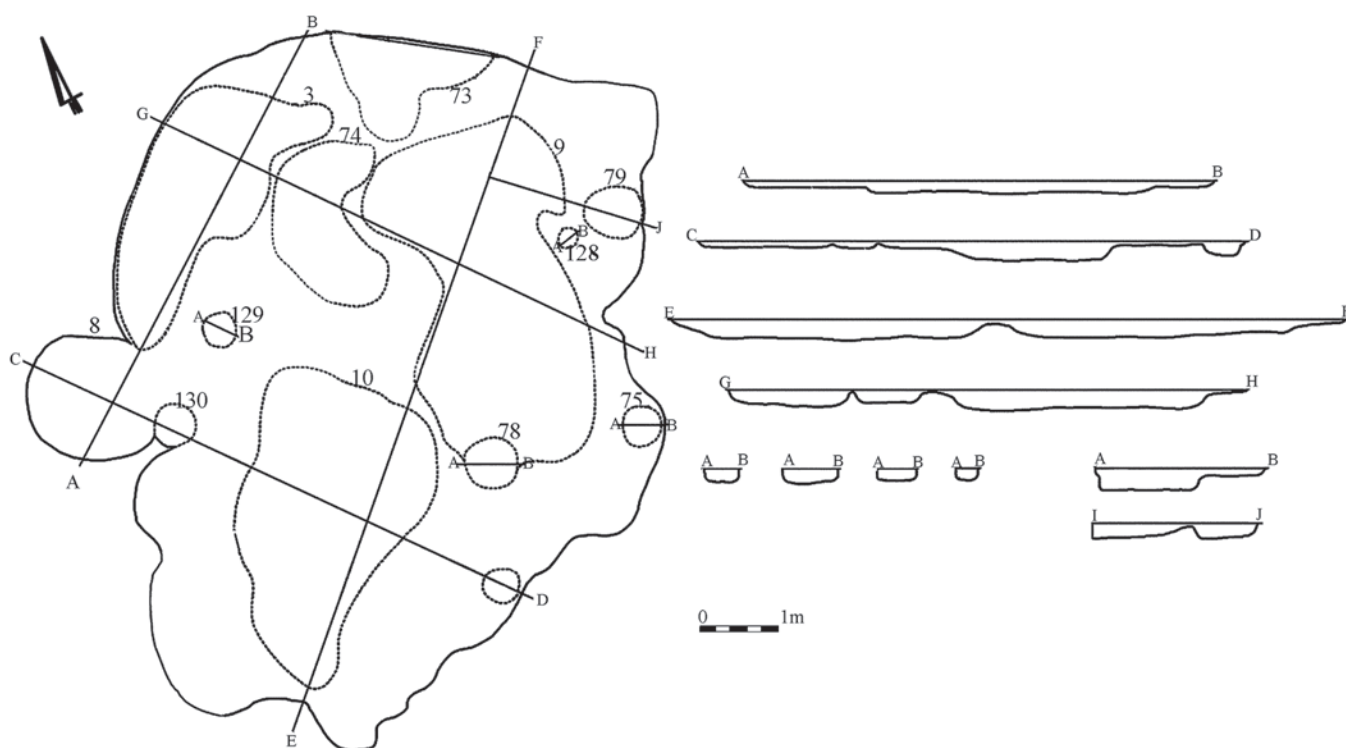
Fig. 4. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2005 during exploration. The view from the northwest (photo by G. Daszkiewicz)

Cicha Woda. Obniżenie to leży na przedpolu ograniczających go od południa wzgórz o wysokości do 205 m n.p.m., zaś od północno-zachodu i południowo-wschodu zamykają je dwie morfologiczne elewacje (formy poprzeczne), odchodzące od wcześniej wspomnianego ciągu wzgórz. Od strony północno-wschodniej natomiast stanowisko ograniczone jest doliną strumienia Cicha Woda, który opływa niewielki pagórek o płaskim wierzchołku.

W bezpośrednim otoczeniu stanowiska Budziszów Wielki 20 można wyróżnić dwa główne typy gleb. Pierwszy zlokalizować można w dnie kotlinki, przez którą płynie bezimienny strumyk i są to gleby mułowe, wykształcone na namulach rzecznych. Należą one do rzędu gleb bagiennych i działu gleb hydrogenicznych. W tym przypadku wydzielić trzeba dwa ich składniki, tj. poziom organiczny (ok. 115 cm) oraz mineralne podłoże, na którym on bezpośrednio zalega. Drugi typ gleb znajduje się w obrębie elewacji zamykającej wcześniej wspomnianą kotlinkę od północno-wschodu. Wykształciły się tam gleby brunatne, reprezentujące typ gleb brunatnoziemnych i działu gleb autogenicznych. Ich poziom próchniczny (10-15 cm) zawiera poniżej 20% substancji organicznej, w całości zhumifikowanej. Drugi z poziomów, tj. poziom wzbogacania, znajduje się poniżej poziomu próchniczego i charakteryzuje go nagromadzenie tlenków żelaza i manganu. Oba poziomy tkwią na mineralnym piaszczysto-mułkowym, zwykle utwardzonym, podłożu.

W okresie od 2002 do 2004 r. założono siedem wykopów (Ryc. 2, 3) na obszarze inwestycyjnym pasa południowego, czyli na terenie południowej jezdni autostrady oraz drogi łączącej od południa autostradę z trasą E345 (relacji Rawicz – Strzegom). Inwestycja obejmowała również plac między tymi drogami (Masojć, Paruzel 2004; Daszkiewicz, Paruzel 2007). W latach 2005 i 2006 założono trzy wykopy (Ryc. 4) na obszarze inwestycyjnym pasa północnego A-4, czyli na obszarze północnej jezdni autostrady, drogi łączącej od północy A-4 z trasą E 345 oraz na poboczach (Daszkiewicz, Paruzel 2007). W latach 2002 – 2006 łącznie przebadano blisko 300 arów powierzchni i odkryto 1490 obiektów ziemnych. Dzięki rozległemu obszarowi inwestycji archeologom udało się przebadać znaczną część stanowiska. Duże zagęszczenie znalezisk na całym przebadanym obszarze może wskazywać, że podobnie bogate w relikty kulturowe mogą być tereny pół leżące poza inwestycją w części północno-wschodniej i południowej stanowiska.

Jak dotąd, wyniki badań przedstawiono w dwóch artykułach (Masojć, Paruzel 2006; Daszkiewicz, Paruzel 2007). Tekst zamieszczony w niniejszym wydawnictwie w 2006 r. dotyczy sezonów badawczych 2002-2004. Z uwagi na niezaprzeczalne korzyści całościowego potraktowania wyników badań zdecydowano się nie ograniczać poniższego tekstu tylko do sezonów 2005 i 2006, lecz włączyć również sezony wcześniejsze.

Ryc. 5. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2002. Zespół obiektów (3, 8, 9, 10, 73, 75, 78, 79, 128, 129, 130, 174) będący reliktem budynku o konstrukcji słupowej – pracowni metalurgicznej (?)

Fig. 5. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2002.

The group of objects: (3, 8, 9, 10, 73, 75, 78, 79, 128, 129, 130, 174) the remains of the building with post construction – the metallurgical workshop (?)

II. CHARAKTERYSTYKA OBIEKTÓW NIERUCHOMYCH I FAZ ZASIEDLENIA STANOWISKA

W trakcie wszystkich sezonów badań, na omawianym stanowisku odkryto i wyeksplorowano łącznie 1490 obiektów nieruchomych, z czego dla 617 (48,5%) ustalono artefaktualnie chronologię. W północno-zachodniej części przebadanego obszaru, w miejscu, gdzie w postaci jasnoszarego iłu występowała warstwa kulturowa, stropy obiektów, bezpośrednio w niej widoczne, manifestowały się ciemniejszymi barwami wypełnisk. Na pozostałym terenie stropy czytelne były na poziomie podłoża naturalnego, a ich wypełniska miały różnorodne barwy.

Wygląd odkrytych obiektów – kształt, wymiary, skład i barwa wypełnisku – oraz pozyskane zabytki ruchome pozwalają wydzielić dwie grupy. Grupa pierwsza, liczniejsza, to obiekty osadnicze (1462 – 98,1%), drugą zaś stanowią groby (28 – 1,9%). Niewykluczone też, że część obiektów określonych jako osadnicze, znajdujących się w bliskim sąsiedztwie pochówków, należy wiązać z funkcjonowaniem nekropolii.

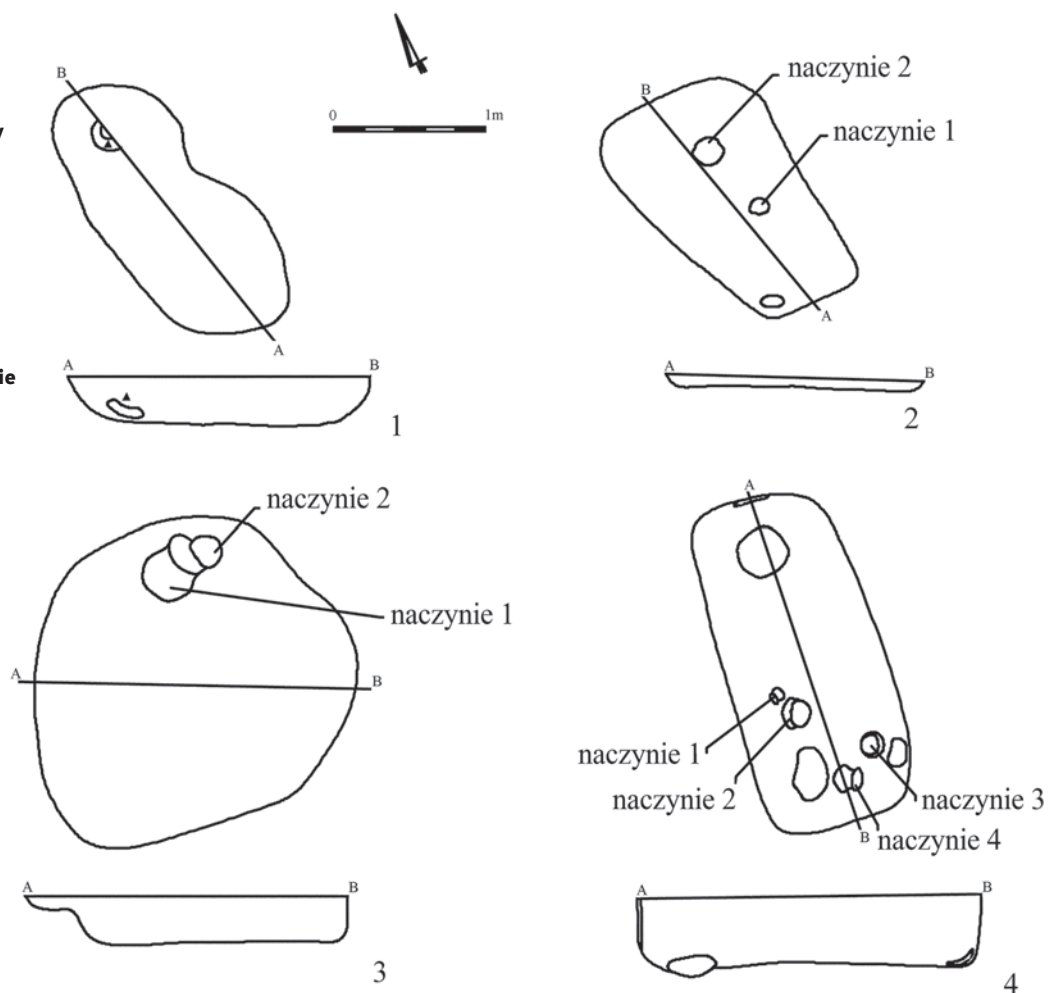
Wśród pierwszej grupy pod kątem podziału formalno-funkcjonalnego wyróżnić można różne typy jam (793 – 54,4%, Ryc. 10, 18), a o ich podziale (gospodarcze, zasobowe, odpadowe, produkcyjne, o nieustalonej funkcji) decydują kształt, wymiary, zróżnicowanie wypełnisk, stratygrafia, ślady palenia ognia oraz ilość i rodzaj

zdeponowanych zabytków ruchomych. W dalszej kolejności wymienić należy doły posłupowe (621 – 41,7%), paleniska (1 – 0,06%) i ogniska (3 – 0,2%), budynki o lekkiej konstrukcji (szałas, 8 – 0,5%, Ryc. 8), budynki nieznacznie zagłębione w podłoże (30 – 2%, Ryc. 9) oraz budynek naziemny (1 – 0,06%).

W obrębie drugiej grupy zidentyfikowano pochówki szkieletowe (27 – 94%, Ryc. 6, 7, 15, 16) i jeden ciałopalny popielnicowy (6%, Ryc. 17). Jamy grobów szkieletowych miały w rzucie poziomym kształt wydłużony owalny lub prostokątny o zaokrąglonych rogach. W przekroju były nieregularne, półowalne i trapezowate. Jamy grobowe zorientowane były wzdłuż osi północ-południe, czasem z niewielkim odchyleniem (północny zachód – południowy wschód, północny wschód – południowy zachód). Długość w rzucie wynosiła od 85 cm do 240 cm, szerokość od 44 cm do 96 cm. Głębokość grobów wynosiła od 15 do 48 cm. Niestety, szkielety pochowanych osób nie zachowały się. Można jedynie domniemywać opierając się na literaturze, iż zmarli układani byli na boku w pozycji skurczonej, z głową skierowaną na południe i twarzą na wschód (Sarnowska 1969, 20). Interpretacji obiektów dokonano na podstawie ich kształtu oraz rodzaju i lokalizacji wyposażenia. W jamach zaobserwować można było obstawę kamienną oraz naczynia ceramiczne ułożone w partiach: północnej, północno-zachodniej, południowo-zachodniej lub południowej. Niektóre

Ryc. 6. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2002. Groby szkieletowe:
1 - obiekt 212,
2 - obiekt 216,
3 - obiekt 195,
4 - obiekt 225

Fig. 6. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2002. Skeleton graves.
1 - object 212;
2 - object 216;
3 - object 195;
4 - object 225

groby nie posiadały wyposażenia, ale niewykluczone, że złożono do nich jakieś dary, tyle tylko, że z materiałów nietrwałych. Groby ciałopalne w kulturze unietyckiej spotykane są rzadko (Sarnowska 1969, 20) i podobną sytuację zaobserwowano w Budziszowie Wielkim. Jedyny odkryty grób ciałopalny w rzucie poziomym przedstawiał kształt kolisty, a w przekroju trapezowaty. W wypełnisku zaobserwowano kilkadziesiąt przepalonych fragmentów kości ludzkich, znajdujących się pomiędzy częściami zgniecionego naczynia (popielnicy). Ponadto w grobie znajdowały się części innego naczynia (nieokreślonego), tłuczek kamienny o elipsowatym kształcie z ostrymi krawędziami pracującymi, jeden zabytek krzemienisty oraz niewielka ilość węgla drzewnych. Na dwóch fragmentach kości widoczne były zielonkawe przebarwienia, prawdopodobnie po ozdobach, które uległy stopniowi podczas kremacji.

Biorąc pod uwagę chronologię obiektów ziemnych można wyróżnić kilka faz zasiedlenia stanowiska, z których jedynie osadnictwo z wczesnego okresu epoki brązu miało charakter długotrwały i intensywny, a reprezentowane jest przez rozległą osadę oraz nekropolię ludności kultury unietyckiej. Pobyt grup ludzkich z innych chronologicznie okresów był epizodyczny i pozostały po nim

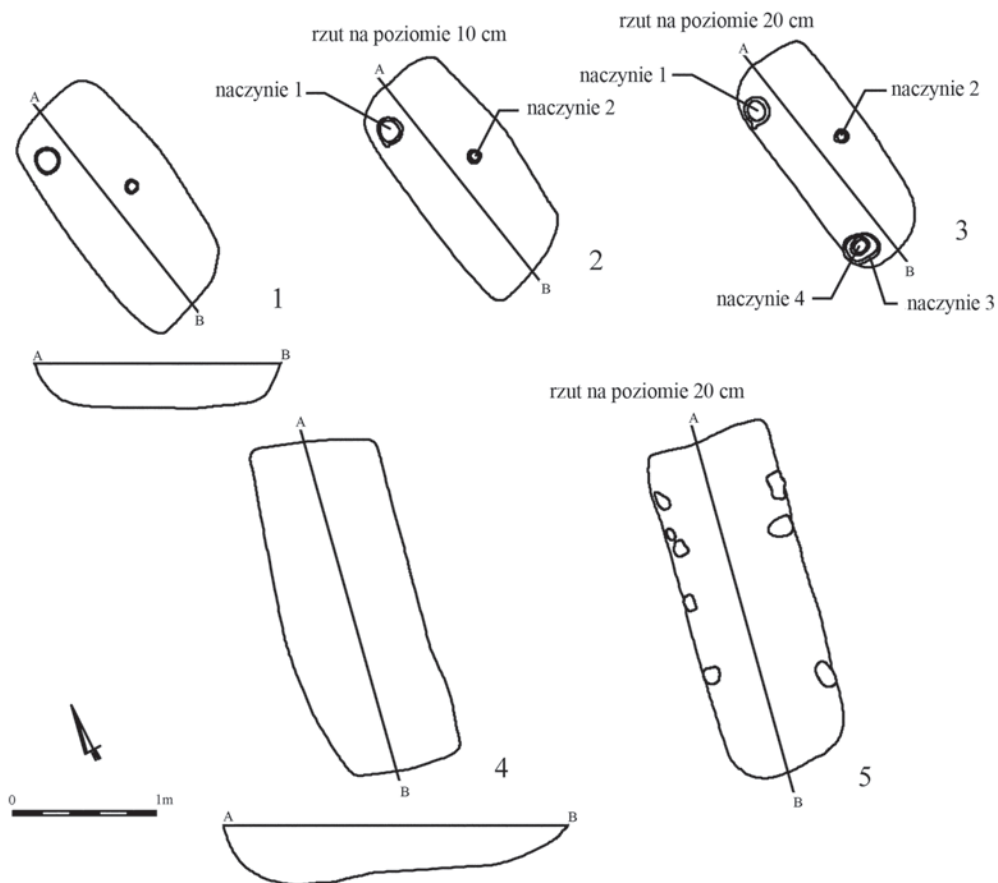
nikłe ślady w postaci nielicznych, mało charakterystycznych obiektów nieruchomych oraz nieodróżnionych zbiorów zabytków.

Najstarsze ślady penetrowania obszaru stanowiska pochodzą z mezolitu i identyfikowane są przez pojedyncze zabytki krzemienne odkrywane w obrębie warstwy kulturowej oraz w warstwie ornej.

Kolejne ślady pobytu człowieka łączone są z okresem neolitu i populacjami kultur pucharów lejkowatych i amfor kulistych. Jednak tylko obecność ludności związanej z kulturą amfor kulistych pozostawiła po sobie relikty w postaci obiektów nieruchomych. Jest ich w sumie 29, co stanowi 4,7% określonych chronologicznie zespołów. Prawdopodobnie mamy tu do czynienia z krótkotrwałą osadą lub obozowiskiem.

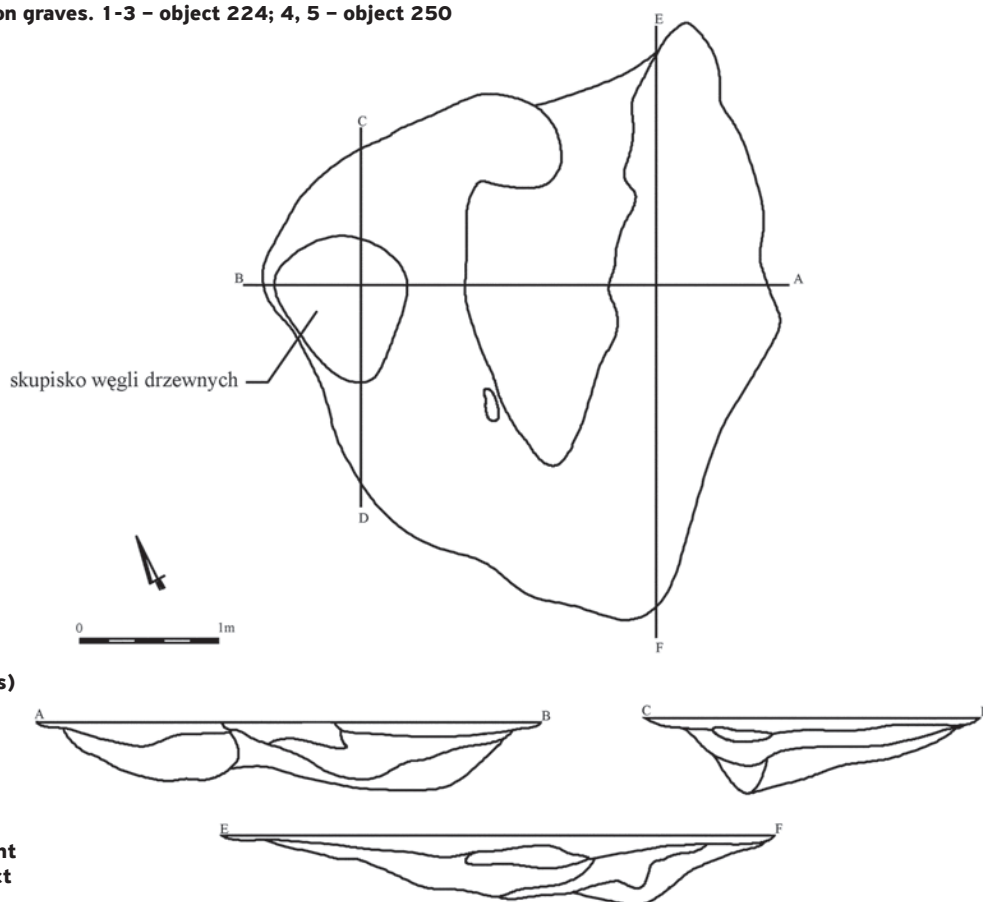
We wczesnym okresie epoki brązu na obszarze stanowiska osiedliła się grupa ludności kultury unietyckiej. Jej pobyt był długotrwały (II-VI faza rozwoju kultury) i zaowocował rozwojem rozległej osady wraz cmentarzyskiem. Z okresem tym wiązać można przeważającą liczbę 559 (90,8%) obiektów nieruchomych.

Ilość obiektów datowanych na okresy późniejsze wskazuje na bardzo marginalny udział odpowiadających im populacji w zasiedleniu interesującego nas obszaru.

Ryc. 7. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2004. Groby szkieletowe: 1-3 – obiekt 224; 4, 5 – obiekt 250

Fig. 7. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2004. Skeleton graves. 1-3 – object 224; 4, 5 – object 250

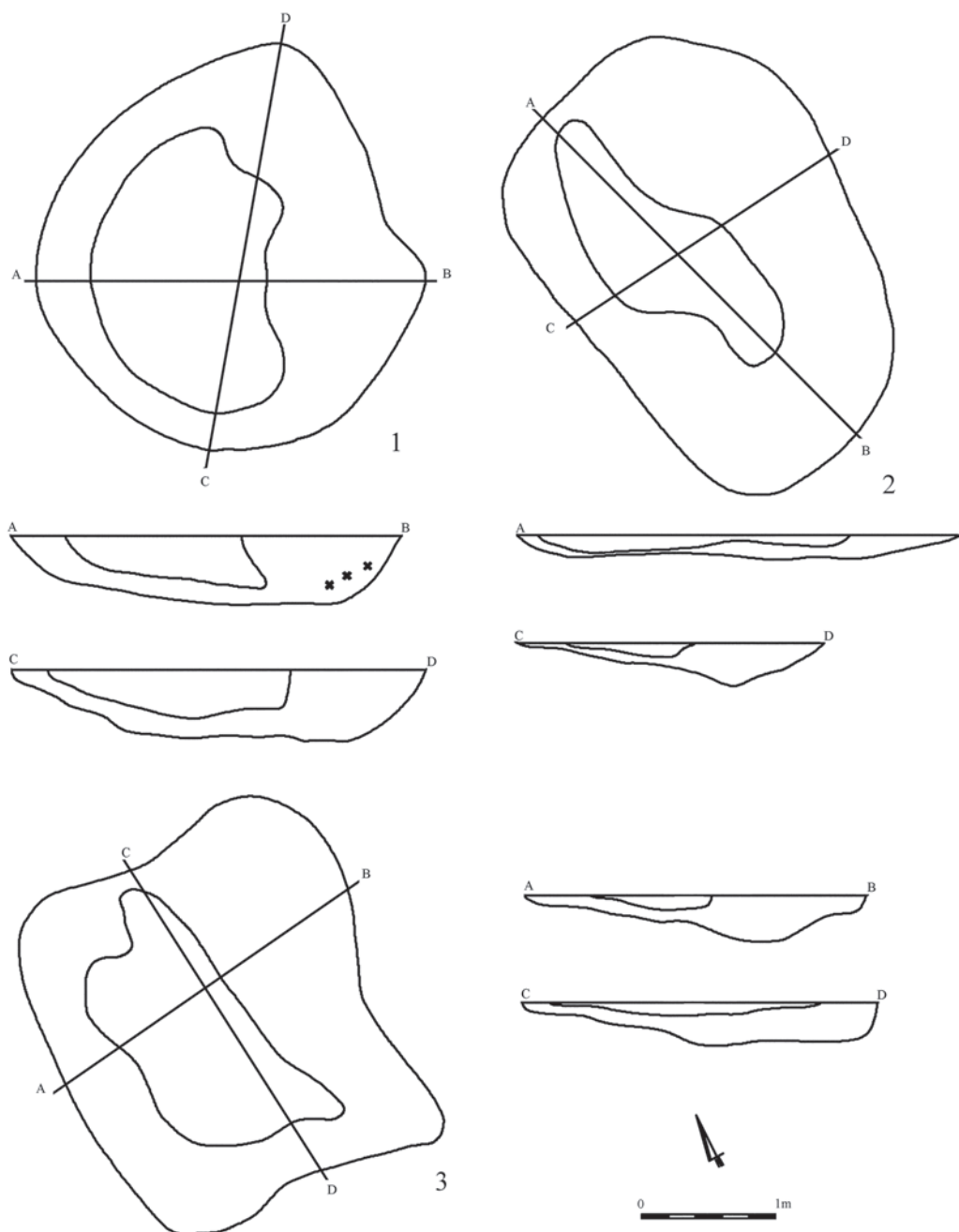

Ryc. 8. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2005. Budynek o lekkiej konstrukcji (szałas) – obiekt 596

Fig. 8. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2005. A building with light construction (a hut) – object 596

Ryc. 9. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop IV/2003. Budynki nieznacznie zagłębione w podłoże:
1 – obiekt 74,
2 – obiekt 90,
3 – obiekt 92

Fig. 9. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation IV/2003. Buildings slightly sunken into the ground.
1 – object 74,
2 – object 90,
3 – object 92

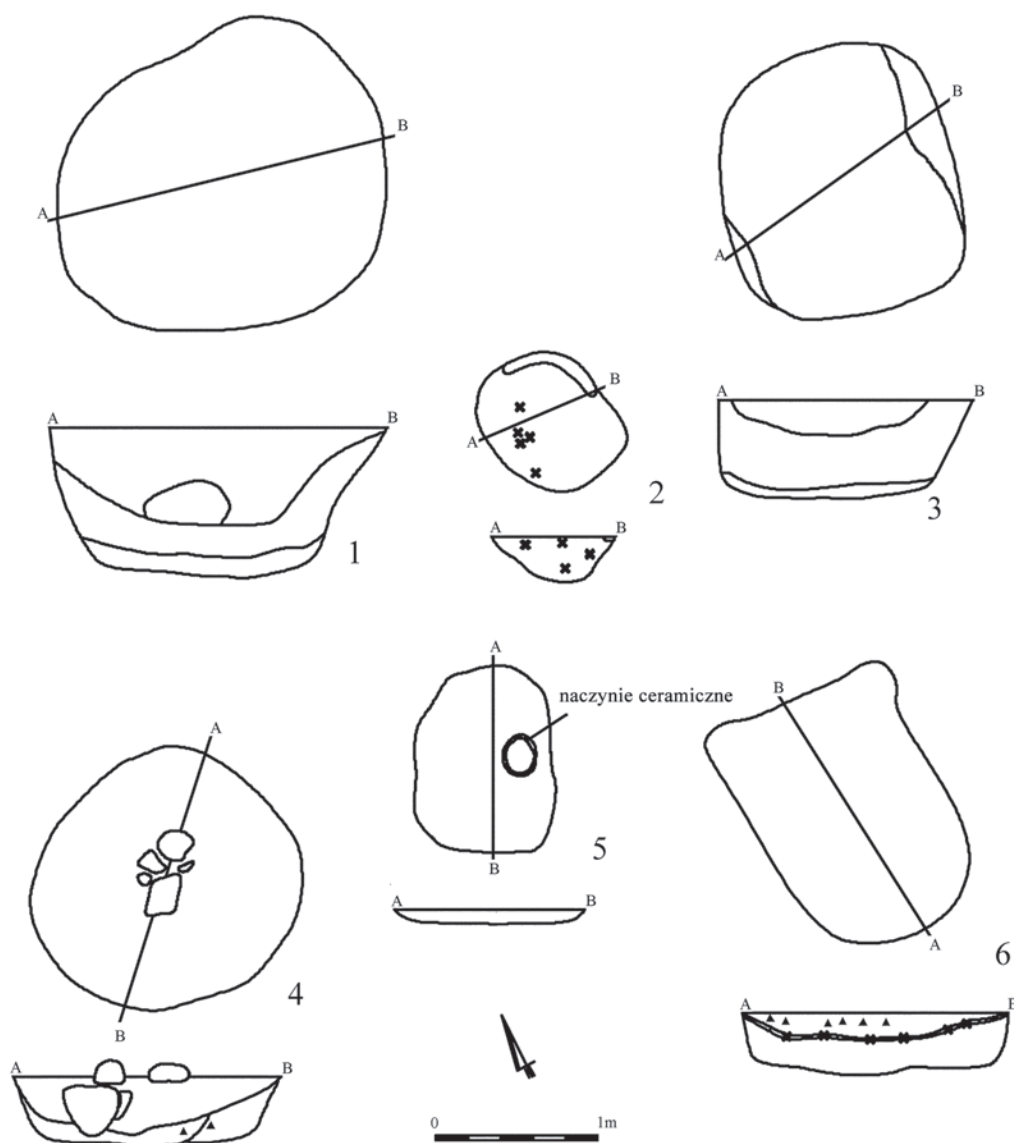
Chronologicznie wyróżnić można obiekty pochodzące ze: starszego okresu epoki brązu (kultura przedłużycka?, 1 obiekt – 0,2%), późnego okresu epoki brązu i okresu halsztackiego (kultura łużycka, 2 obiekty – 0,3%), okresu lateńskiego, wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów (kultura przeworska, 3 obiekty – 0,3%), szeroko pojętego okresu pradziejów (12 obiektów – 1,9%), wczesnego średniowiecza (4 obiekty – 0,6%), późnego średniowiecza (1 obiekt – 0,2%) oraz okresu nowożytnego (1 obiekt – 0,2%). Na tak skąpej podstawie źródłowej nie sposób szczegółowo określić charakteru osadnictwa tych grup ludzkich.

Na koniec charakterystyki obiektów nieruchomości należy nadmienić, iż duża liczba z nich pozbawiona była w ogóle zawartości kulturowej (873 – 58,5% wszystkich obiektów), co uniemożliwiło określenie chronologii

i przynależności kulturowej i co za tym idzie, wpłynęło negatywnie na ich wartość poznawczą.

■ III. ANALIZA PRZESTRZENNA STANOWISKA

Kilkuletnie badania ujawniły na obszarze stanowiska dwie zasadnicze strefy. Pierwszą zajmuje cmentarzisko ludności kultury unietyckiej, zlokalizowane w zachodniej i południowej części przebadanego obszaru. Drugą stanowią obiekty związane z osadnictwem tejże kultury, które spotykano na wszystkich wykopach, jednak ich najintensywniejsze zagęszczenie obserwowano w północnej i północno-wschodniej części (Ryc. 11). Obiekty datowane na inne okresy występowały marginalnie w obrębie strefy osadniczej, nie tworząc żadnych wyraźnych układów przestrzennych.

Ryc. 10. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykopy I/2002, I/2004, I/2005. Jamy gospodarcze: 1 – obiekt 91 (I/2002), 2 – obiekt 191 (I/2004), 3 – obiekt 92 (I/2002), 4 – obiekt 340 (I/2005), 5 – obiekt 182 (I/2002), 6 – obiekt 102 (I/2002)

Fig. 10. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavations I/2002, I/2004, I/2005. Domestic pits. 1: object 91 (I/2002), 2: object 191 (I/2004), 3: object 92 (I/2002), 4: object 340 (I/2005), 5: object 182 (I/2002), 6: object 102 (I/2002)

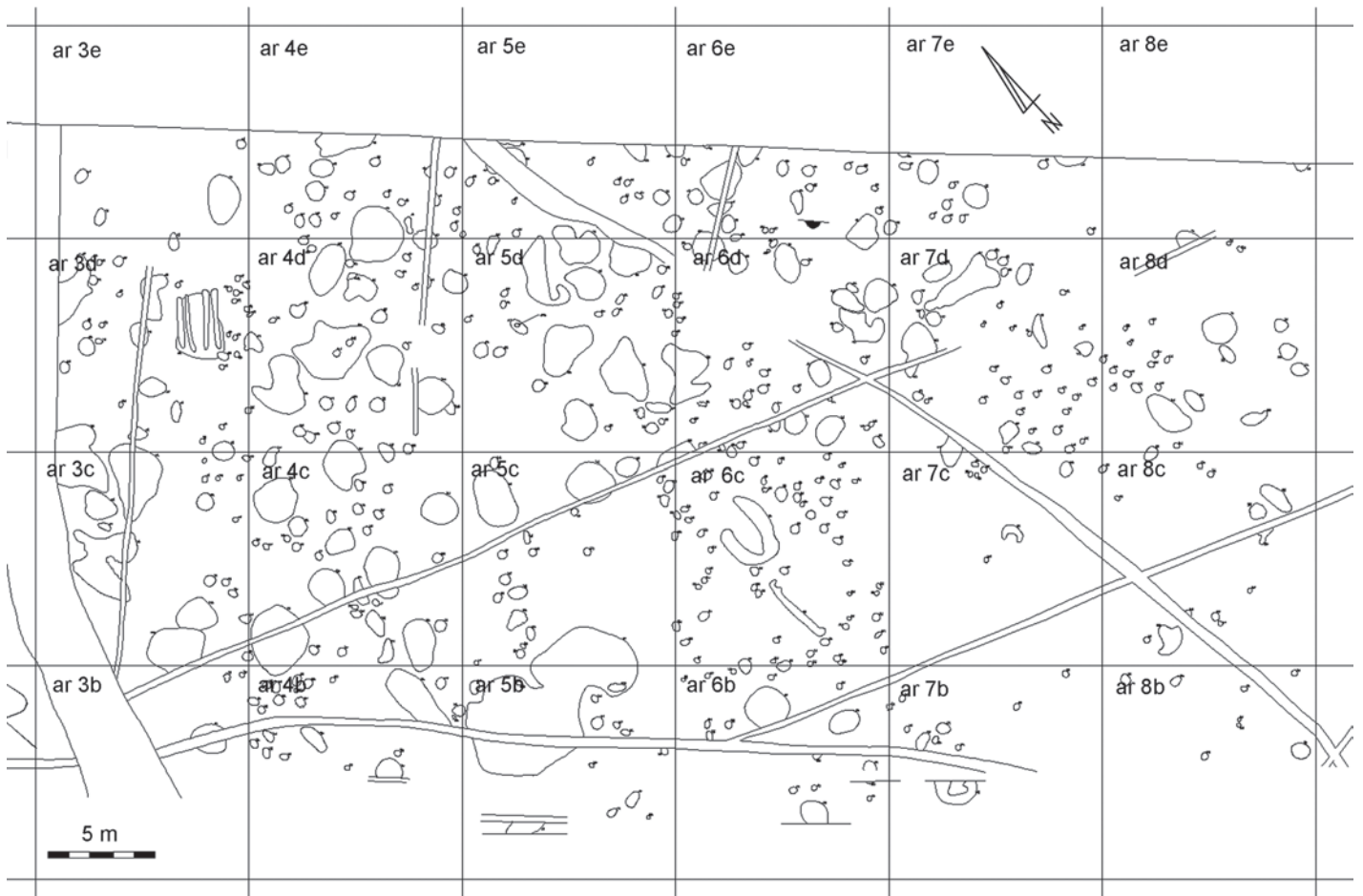
Na obszarze cmentarzyska unietyckiego zarejestrowano łącznie 28 obiektów sepulkralnych, wśród których znajdowało się 27 pochówków szkieletowych oraz jeden ciałopalny popielnicowy. Groby nie stanowiły zwartego skupiska, rozlokowane były chaotycznie i stosunkowo luźno. W strefie nekropolii znajdowały się również nieliczne obiekty osadnicze – doły posłupowe i jamy. Ich ewentualne powiązania z pochówkami jest trudne do wykazania, choć niewykluczone, że istniały.

Obszar osadniczy zajmował przeważającą część stanowiska. Tworzyły go najczęściej jamy oraz doły posłupowe występujące w zwartych skupiskach lub luźnych zespołach. Mimo dużej liczby obiektów rozmieszczonych na rozległym obszarze, trudno na ogół powiązać je w układy przestrzenne. Najczęściej rozlokowane są chaotycznie, a ich intensywne nagromadzenie w pewnych strefach ma swe źródło w długotrwałym użytkowaniu osady i, co za tym idzie, przebudowywaniu i naprawianiu domostw. Fakt ten dodatkowo utrudnia rozpoznanie budownictwa oraz rozplanowanie osiedla, ponieważ

różnoczasowe ślady siedzib nakładają się na siebie. Jednakże w kilku przypadkach udało się wyróżnić pozostałości budynków, wśród których rozpoznać można założenia o konstrukcji słupowej, budynki zagłębione nieznacznie w podłoże, budowle naziemne oraz szałas.

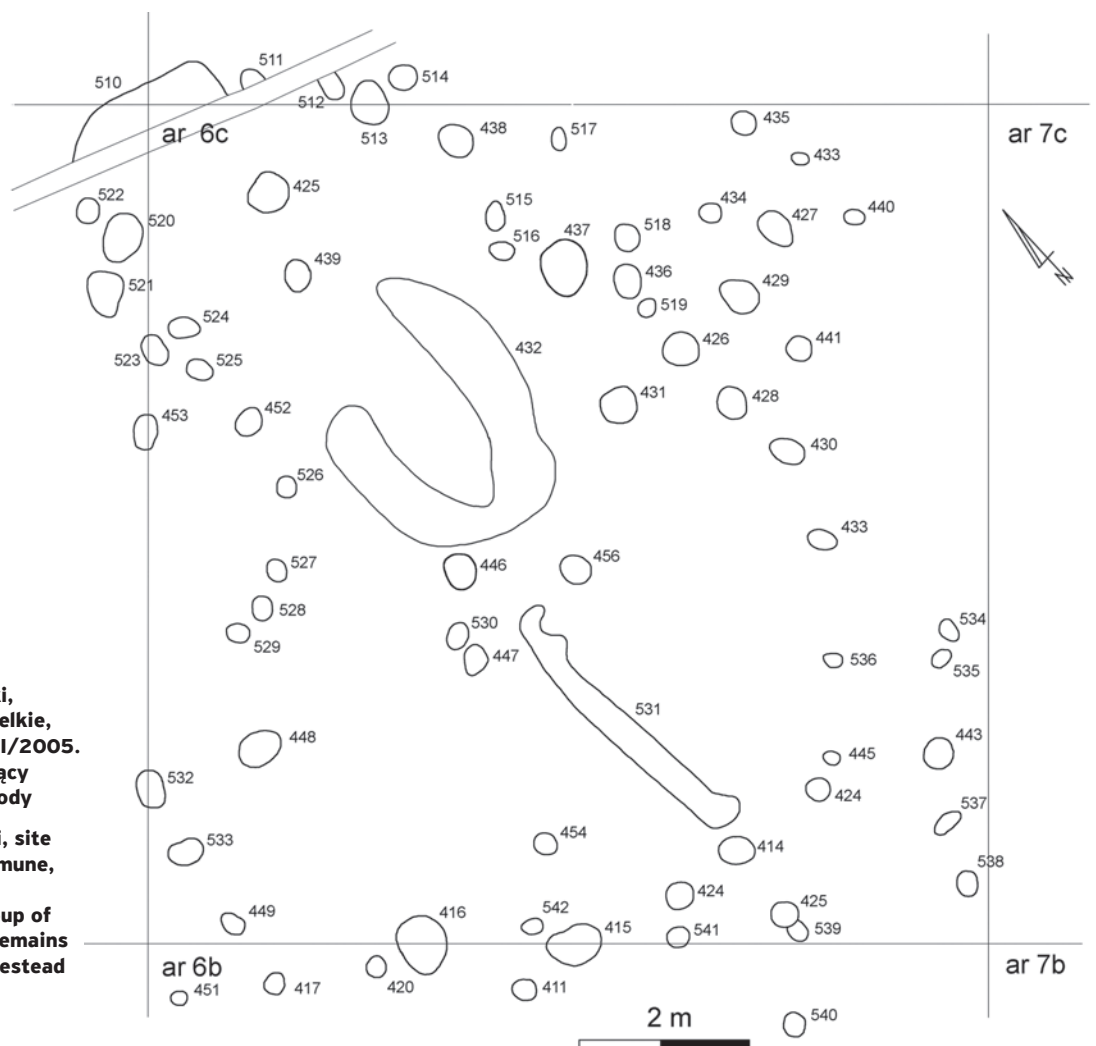
Z budynkiem o konstrukcji słupowej, z wyraźnie rysującym się poziomem użytkowym, mamy do czynienia w przypadku zespołu obiektów odkrytych w zachodniej peryferii stanowiska (wykop I/2002; obiekt nr: 151-160, 171-173, 175, 176; Ryc. 13). Grupa ta zajmowała obszar ok. 5 m (na osi wschód – zachód) × 6 m (na osi północ – południe). Spośród wszystkich obiektów z tego kompleksu jedynie w dwóch zarejestrowano zabytki. W obiekcie nr 151 znajdowały się 44 fragmenty ceramiki naczyniowej oraz jeden zabytek krzemienisty, zaś w obiekcie nr 152 – 7 fragmentów naczyń.

Kilka metrów na północny wschód od omówionego wyżej, znajdował się kolejny kompleks obiektów ziemnych (wykop I/2002; obiekt nr: 2, 3, 8, 9, 10, 49, 73-75, 78, 80, 128-130, 174; Ryc. 5). Można interpretować

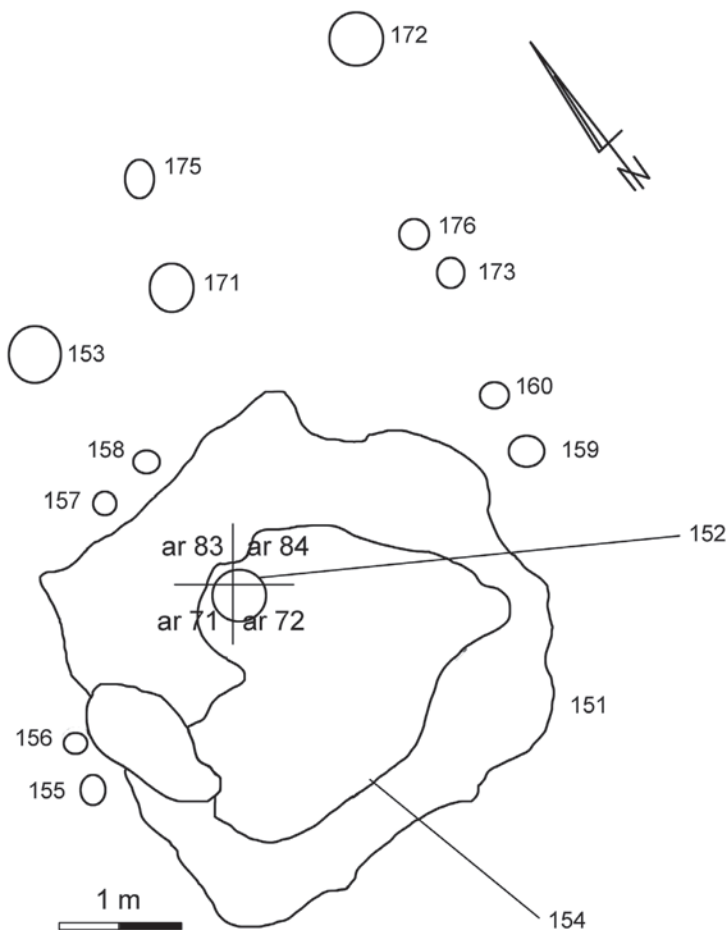
Ryc. 11. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2005. Wyraźne zagęszczenie obiektów kultury uniętyckiej w części północno-zachodniej stanowiska

Fig. 11. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2005. A distinct concentration of Únětice culture objects at the north-western part of the site

Ryc. 12. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2005. Zespół obiektów stanowiący relikwiny gospodarstwa-zaogrody

Fig. 12. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2005. A group of objects constituting the remains of a farmstead and a homestead

Ryc. 13. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2002. Zespół obiektów (151-160, 171-173, 175, 176) będący pozostałością budynku o konstrukcji słupowej

Fig. 13. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2002. A group of objects (151-160, 171-173, 175, 176) the remains of a building with post construction

go jako relikty budynku o konstrukcji słupowej, w którym być może znajdowała się pracownia metalurgiczna z wczesnego okresu epoki brązu, o czym świadczy znalezisko tygielka odlewniczego. Należy jednak zaznaczyć, iż w pobliżu nie zaobserwowano ani paleniska, ani śladów topionego surowca czy przedmiotów wykonanych z brązu, dlatego interpretację należy uznać za niepewną.

Z analogicznym zespołem mamy do czynienia ok. 15 m na wschód (wykop I/2003; obiekt nr: 74-76, 89, 90, 93, 120, 122-126, 128, 129, 131, 132). Mimo, że trudno wyróżnić granice czy rodzaj konstrukcji budynku, to prawdopodobnie tam również znajdowało się miejsce wytwórczości metalurgicznej. Przemawia za tym odkrycie fragmentów zarówno form odlewniczych, jak i tygielków.

Obie domniemane pracownie znajdowały się w niedużej odległości od siebie, co może wskazywać na istniejącą tam produkcyjną część osady.

Inne interesujące skupisko obiektów zaobserwowano w północno-zachodniej części stanowiska. Odkryto tam jamę gospodarczą (wykop I/2005; obiekt nr 312) o owalnym kształcie, trapezowatym przekroju i wymiarach w rzucie poziomym 325 cm × 278 cm. W jej wypełniku znajdowała się duża ilość ceramiki i polepy, drobne przepalone kości, zabytki kamienne (rozcieracze, fragment kamiennej oselki), zabytki krzemienne oraz tłuczek-retuszer. Od strony północnej, zachodniej i południowej do jamy przylegały doły posłupowe (wykop I/2005; obiekt nr 313, 320, 321, 326, 333, 335), mogące być pozostałością wiaty ustawionej obok niego. Podobną konstrukcję, nieco mniejszych rozmiarów, napotykamy

Ryc. 14. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop IV/2003. Zespół obiektów (74, 83, 85-88, 90, 92) będący reliktem obozowiska (fot. G. Daszkiewicz)

Fig. 14. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation IV/2003. A group of objects (74, 83, 85-88, 90, 92) the remains of a camp (photo by G. Daszkiewicz)

ok. 8 m na północ od omawianego obiektu (obiekt 283), gdzie również znajdowała się jama gospodarcza otoczona dołkami posłupowymi. Konstrukcje te związane zapewne były z określoną działalnością gospodarczą mieszkańców osady.

Niektóre zgrupowania obiektów tworzyły większe kompleksy. We wschodniej części stanowiska po ściągnięciu warstwy kulturowej zaobserwowano skupisko ośmiu budynków o lekkiej konstrukcji – szałasów (wykop IV/2003; obiekt nr: 74, 83, 85-88, 90, 92; Ryc. 14), z których pięć było zlokalizowanych koncentrycznie w stosunku do ogniska. Nieliczne zabytki odkryte w obrębie omawianego zespołu obiektów pozwalają datować go na wczesny okres epoki brązu.

Kolejny interesujący kompleks tworzyły liczne doły posłupowe interpretowane jako relikty zagrody (Ryc. 12). Całe założenie miało szerokość ponad 9 m (na osi

Ryc. 15. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2002. Grób szkieletowy – obiekt 178 (fot. M. Masojć)

Fig. 15. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2002. A skeleton grave – object 178 (photo by M. Masojć)

Ryc. 16. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2004. Grób szkieletowy z obstawą kamienną – obiekt 250 (fot. P. Paruzel)

Fig. 16. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2004. A skeleton grave surrounded by stones – object 250 (photo by P. Paruzel)

Ryc. 17. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2002. Grób ciałopalny popielnicowy – obiekt 168 (fot. M. Masojć)

Fig. 17. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2002. An Urnfield culture grave – object 168 (photo by M. Masojć)

Ryc. 18. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2005. Jama gospodarcza – obiekt 355 (fot. G. Daszkiewicz)

Fig. 18. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2005. A domestic pit – object 355 (photo by G. Daszkiewicz)

wschód – zachód) i długość ponad 11 m (na osi północ – południe). Z obszaru tego kompleksu pozyskano liczne fragmenty ceramiki, które można łączyć z ludnością kultury unietyckiej. W wypełniskach obiektów obserwowano liczne fragmenty węgla drzewnego oraz grudki polepy.

Podsumowując analizę przestrzenną stanowiska w Budziszowie Wielkim należy stwierdzić, że osada ludności kultury unietyckiej charakteryzowała się na ogół zwartą, ale chaotyczną zabudową. Budynki stały ciasno, jeden przy drugim, rzadko posiadając wydzielony obszar oddziaływania w postaci zagród lub tworząc układy przestrzenne (zespół szałasów rozmieszczonych dookoła ogniska). Domostwa były zapewne wielokrotnie przebudowywane i naprawiane, co związane jest z długim okresem użytkowania osiedla.

Budownictwo było typowe dla tego okresu. Przeważały konstrukcje słupowo-plecionkowe (naziemne, jak i nieznacznie zagłębione) o rozmiarach rzadko przekraczających 20 m². Poza tym występowały nieliczne budynki o lekkiej konstrukcji (szalasy).

W obrębie osady możemy prawdopodobnie wyróżnić część produkcyjną, związaną z wytwórczością metalurgiczną. Znajdowała się ona w części zachodniej.

Obecność cmentarzyska towarzyszącego osadzie lub wchodzącego nawet w jej granice jest znana z innych stanowisk datowanych na wczesny okres epoki brązu, tak z obszarów Polski, jak i z zagranicy. Podobna, jak w Budziszowie Wielkim, sytuacja miała miejsce np. na stanowisku w Polwicy 5 w gminie Domaniów (Bartoszcze 2003). Istnienie grobów zarówno na osadzie, jak i w jej sąsiedztwie uznawane jest za wpływ kultury madziarowskiej (Niesiołowska-Wędzka 1980, 34).

■ IV. ANALIZA ZABYTEKÓW

CERAMIKA

W trakcie badań na stanowisku Budziszów Wielki 20 odkryto bogaty zbiór zabytków ruchomych. Najliczniej reprezentowana jest ceramika, a pozyskano nie tylko ułamki naczyń, lecz także całe formy oraz większe ich fragmenty (Ryc. 36). Zdecydowana większość zachowanych w całości lub w dużych częściach naczyń pochodzi z grobów, natomiast w obiektach o charakterze osadniczym oraz w warstwie kulturowej ceramika była bardziej rozdrobniona, choć i tu zdarzają się większe fragmenty. Sporo form udało się zrekonstruować w trakcie prac gabinetowo-konserwatorskich.

Zestawienie zaprezentowane na Ryc. 19 ukazuje rozkład liczbowy i procentowy pozyskanych fragmentów ceramiki z uwzględnieniem chronologii. Uwagę zwraca

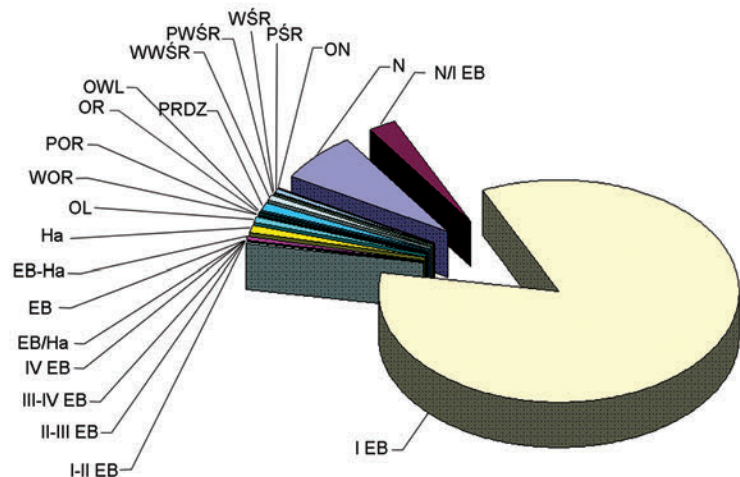
ogromna przewaga zabytków pochodzących z wczesnego okresu epoki brązu. Nie dziwi więc fakt, że zdecydowaną większość rozpoznanych typologicznie form należy łączyć z ludnością kultury unietyckiej. Prócz nich udało się wyróżnić jedynie nieliczne okazy datowane na wczesne średniowiecze.

Pozostałe zabytki, w tym stosunkowo liczna ceramika neolityczna, były na tyle rozdrobnione i mało charakterystyczne, że nie stanowiły dobrej bazy źródłowej, a o ich różnym przyporządkowaniu kulturowym i chronologicznym decydowały najczęściej cechy technologiczne i sporadycznie zdobnictwo fragmentów (Ryc. 34:1-3, 6).

Jeśli chodzi o podział kulturowy poszczególnych zespołów zabytków ceramicznych, to prócz kultury unietyckiej zidentyfikowano kulturę pucharów lejkowatych, kulturę amfor kulistych, kulturę ceramiki sznurowej, kulturę przedłużycką (?), kulturę łużycką oraz kulturę przeworską.

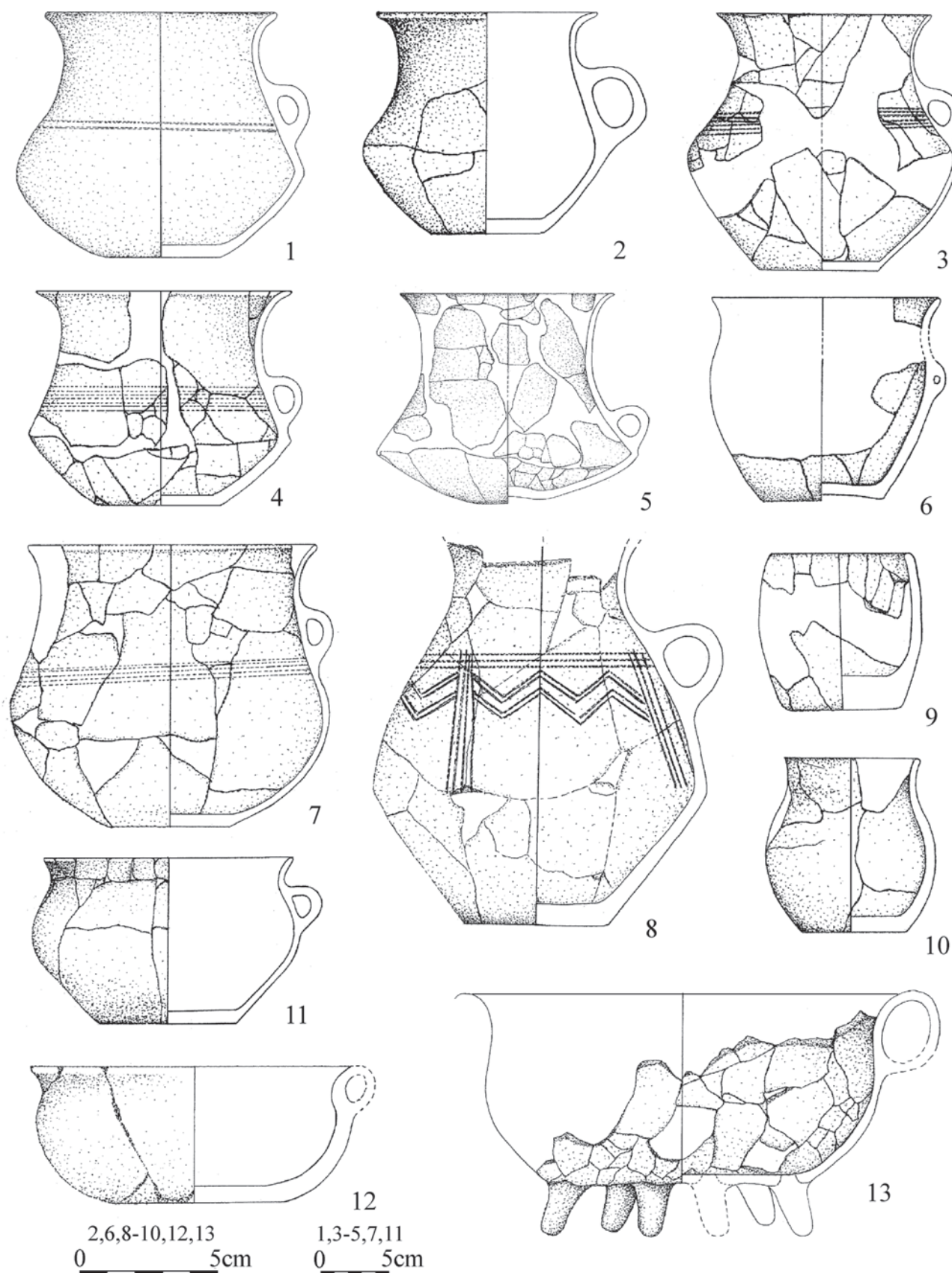
W trakcie analizy ceramiki ludności kultury unietyckiej wykorzystana zostanie rozbudowana klasyfikacja typologiczna, zaproponowana przez B. Butent-Stefaniak (1997).

Przechodząc do analizy form naczyń zauważamy, że najczęściej odkrywane były dzbany i kubki. W obrębie tego zespołu dwa naczynia (wykop I/2002; obiekt nr: 136, 225; Ryc. 20:1, 3) zaliczono do podgrupy IIa oraz podtypu IIIC wg B. Butent-Stefaniak. Są to kubki charakteryzujące się przysadzistą sylwetką, z silnie przewężoną w stosunku do brzuśca szyją i oddzieloną niekiedy od niego „uskokiem”. Załom brzuśca znajduje się poniżej połowy wysokości, a czasem nisko nad dnem. Chronologia opisywanych naczyń obejmuje II-IV fazę rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 52-53).

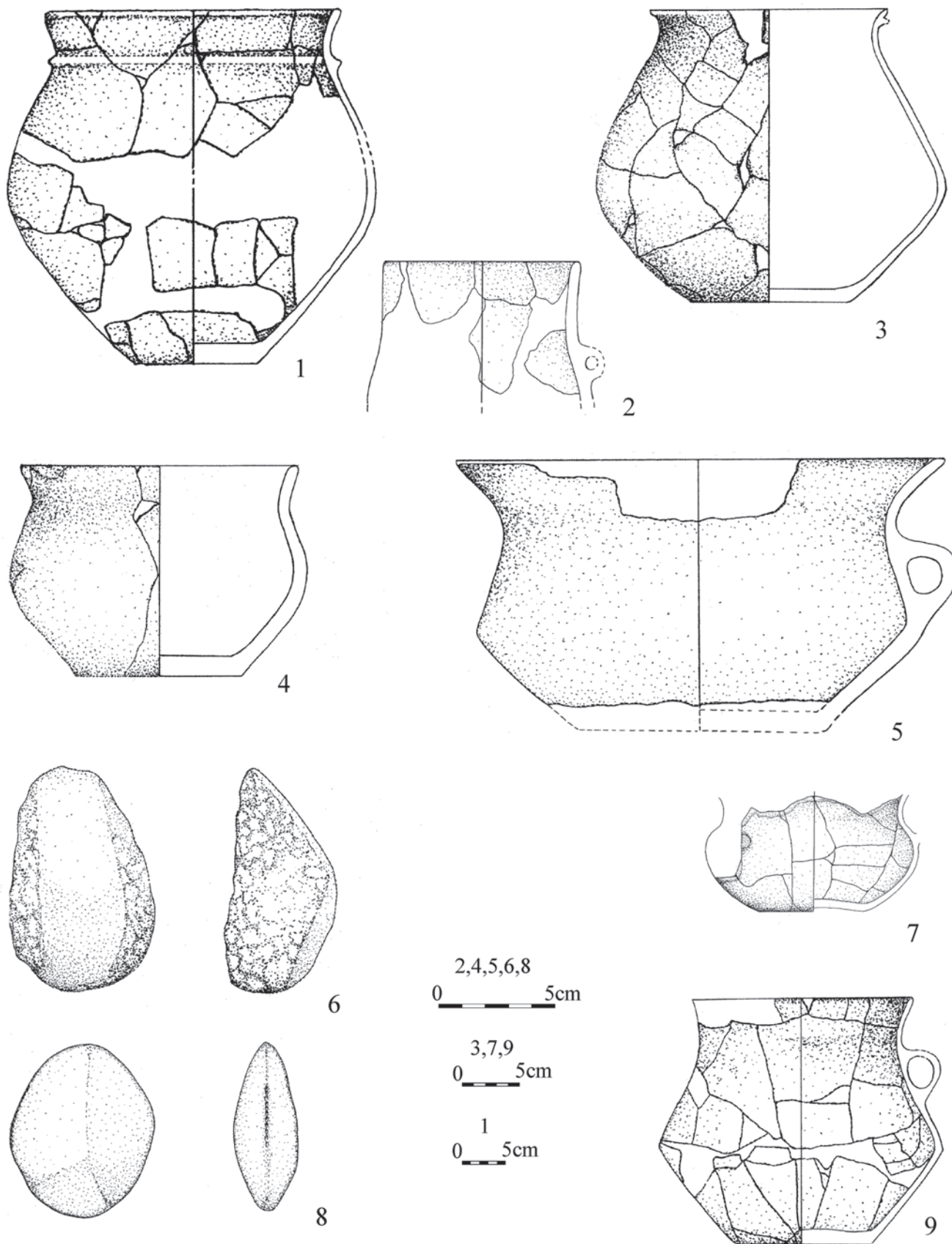
chronologia	ilość zabytków	udział procentowy
N	2572	7
N/II EB	813	2
I EB	29779	85
II EB	100	<1
III EB	19	<1
III-IV EB	1	<1
IV EB	1	<1
EB	12	<1
EB/Ha	3	<1
EB-Ha	129	<1
Ha	417	1
OL	328	1
WOR	4	<1
POR	13	<1
OR	5	<1
OWL	3	<1
PRDZ	466	1
WWSR	243	1
PWSR	24	<1
WSR	3	<1
PSR	159	<1
ON	27	<1
suma	35121	100

Ryc. 19. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Zestawienie chronologiczne fragmentów ceramiki odkrytych w trakcie wszystkich sezonów badań (aut. G. Daszkiewicz)
Fig. 19. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. A chronological list of fragments of ceramics uncovered during all study seasons (by G. Daszkiewicz)

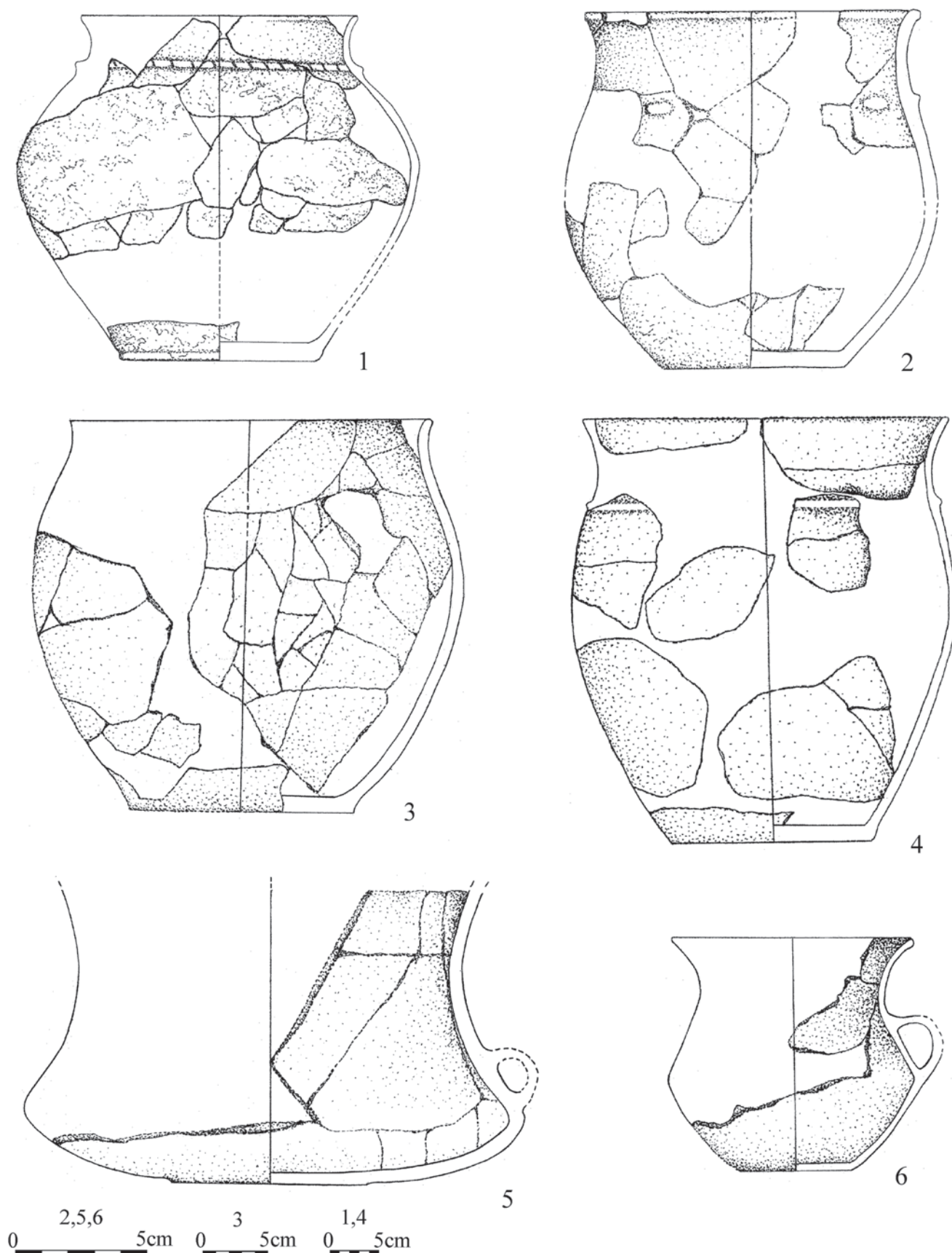
Ryc. 20. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2002. Wybór zabytków ceramicznych z grobów ludności kultury uniętyckiej: 1, 11 – obiekt 225; 2, 7 – obiekt 178; 3 – obiekt 136; 4 – obiekt 217; 5, 13 – obiekt 229; 6, 8 – obiekt 133; 9 – obiekt 179; 10 – obiekt 226; 12 – obiekt 127 (rys. M. Markiewicz)

Fig. 20. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2002. A selection of ceramic remains from the Únětice culture graves. 1, 11 – object 225; 2, 7 – object 178; 3 – object 136; 4 – object 217; 5, 13 – object 229; 6, 8 – object 133; 9 – object 179; 10 – object 226; 12 – object 127 (drawing by M. Markiewicz)

Ryc. 21. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2002. Wybór zabytków ceramicznych i wydzielonych z grobów ludności kultury unietyckiej: 1, 8 – obiekt 168; 2, 9 – obiekt 212; 3, 5 – obiekt 195; 4, 7 – obiekt 225; 6 – obiekt 136 (rys. M. Markiewicz)

Fig. 21. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2002. A selection of ceramic and separated remains from the Únětice culture graves. 1, 8 – object 168; 2, 9 – object 212; 3, 5 – object 195; 4, 7 – object 225; 6 – object 136 (drawing by M. Markiewicz)

Ryc. 22. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2002. Wybór zabytków ceramicznych z obiektów osadniczych: 1 – obiekt 76; 2 – obiekt 56; 3 – obiekt 28; 4 – obiekt 46; 5 – obiekt 112; 6 – obiekt 32 (rys. M. Markiewicz)

Fig. 22. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2002. A selection of ceramic remains from the settlement object. 1 – object 76; 2 – object 56; 3 – object 28; 4 – object 46; 5 – object 112; 6 – object 32 (drawing by M. Markiewicz)

Inny egzemplarz kubka (wykop I/2002; obiekt nr 195; Ryc. 21:5) odpowiada typologicznie podgrupie IIa i podtypowi IIIE, gdzie umiejscowiono kubki wyróżniające się przysadzistą sylwetką, ostrym załomem umieszczonym około połowy wysokości lub nieco poniżej, lejowato wychyloną szyją i małym uszkiem przymocowanym na załomie lub ponad nim. Ich datowanie przypada na IV-V fazę rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 54).

Podgrupę IIa, podtyp IIIF, reprezentuje pięć naczyń (wykop I/2002; obiekt nr: 112, 217, 229; wykop I/2004; obiekt nr 224; Ryc. 22:5; Ryc. 20:4, 5; Ryc. 27:4, 6). Jest to najszerzej rozpowszechniona i przewodnia forma ceramiki ludności kultury unietyckiej. Są nią dzbany lub kubki charakteryzujące się ostrym załomem brzuśca umieszczonym nisko, najczęściej tuż nad dnem. Naczynia te zaopatrzone są w małe uszka dolepiane niemal zawsze bezpośrednio nad załomem, ponadto posiadają przewężoną szyję, rozszerzającą się na zewnątrz w ten sposób, że pogrubiony brzeg często tworzy „kołnierz”. Zabytki takie datuje się na V-VI fazę rozwoju (Butent-Stefaniak 1997, 54-56).

Jeden dzban (wykop I/2002; obiekt nr 178; Ryc. 20:7) zaliczono do podgrupy Ib i podtypu IB, która obejmuje naczynia zaopatrzone w niewielkie, najczęściej lekko zadarte ku górze ucha umieszczone na barku. Formy te użytkowano w II i rzadziej w III fazie rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 26).

Kubek odkryty w obiekcie nr 225 (Ryc. 20:11) w obrębie wykopu I/2002 typologicznie odpowiada podgrupie IIa i podtypowi IC. Jest to przysadzisty egzemplarz, z krótką stożkową i słabo wyodrębnioną szyją, zaopatrzone w ucho dolepione ponad załomem. Formę tę datować można od II do IV fazy rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 43).

Do przysadzistych kubków, ale podgrupy IIa i podtypu IIA, zaliczyć można egzemplarz pozyskany w obiekcie nr 216, wykop I/2002 (Ryc. 21:7). Chronologicznie należy on do przedziału V-VI fazy rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 47-48).

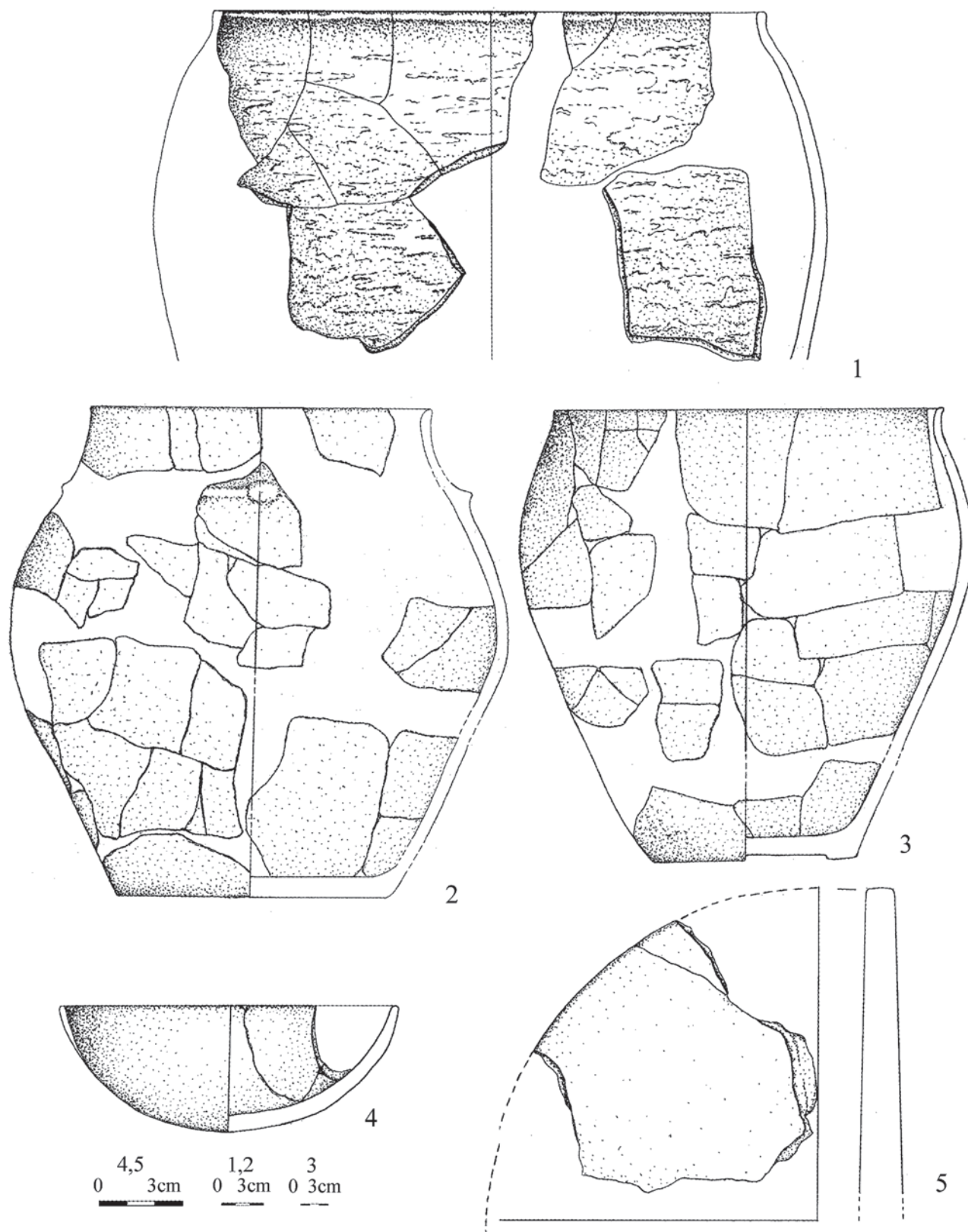
W jednej z jam gospodarczych (wykop I/2002, obiekt nr 32) odkryto formę kubka zbliżoną do naczyń należących do podgrupy IIa i podtypu IIID. Są to stosunkowo smukłe okazy, zaopatrzone w niewielkie ucho umieszczone tuż nad załomem. Brzusiec jest ostro profilowany, a załom umieszczony w połowie lub poniżej połowy wysokości, szyje natomiast przewężone, a wylew rozchylony. Naczynia takie datowane są na III-IV fazę rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 53).

Dwie różne typologicznie formy dzbanów odkryto w innej jamie gospodarczej (wykop I/2005, obiekt nr

355). Jedna z nich reprezentuje podgrupę Ib, podtyp IIA (Ryc. 26:9). Jest to smukły okaz z przewężoną szyją oraz rozchylonym wylewem, zaopatrzone w taśmowate ucho umieszczone poniżej brzegu. Jego datowanie przypada na II lub III fazę rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 30-31). Drugą formę łączyć można z podgrupą Ib podtypu IID (Ryc. 26:7), do której zalicza się czterouche, smukłe naczynia z przewężoną szyją i rozchylonym wylewem. Na okazie z Budziszowa Wielkiego zamiast uch występują cztery plastyczne uchwyty rozmieszczone symetrycznie na barku. Naczynia należące do omawianej podgrupy użytkowano od II do IV fazy rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 31). Obok opisanych dzbanów z wypełniską jamy pozyskano dwuuchy garnki jajowate (Ryc. 26:11) charakterystyczny dla zespołu naczyń zaliczanych do podgrupy Ib podtypu IF, a datowanych na wczesne (I-II) lub schyłkowe (V-VI) fazy rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 27-28). Egzemplarz z Budziszowa Wielkiego z większym prawdopodobieństwem łączyć można z okresem starszym, co potwierdzają opisane wcześniej formy dzbanów.

Zbiór dzbanów i kubków odkrytych na stanowisku w Budziszowie Wielkim zamyka egzemplarz należący do dzbanów z ostrym załomem brzuśca umieszczonym poniżej połowy wysokości, zaopatrzone w nieduże ucho znajdujące się poniżej wylewu i posiadających krótkie, lekko przewężone szyje (wykop I/2002; obiekt nr 133; Ryc. 20:8). Naczynia te typologicznie odpowiadają podgrupie Ib i wyróżnionemu w jej obrębie podtypowi IVA wg B. Butent-Stefaniak, a datowane są na II i rzadziej na III-IV fazę rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 35).

Prócz opisanych powyżej form dzbanów i kubków udało się wyróżnić trzy typy czarek. Pierwszy (wykop I/2002; obiekt nr 133, 212; Ryc. 20:6, Ryc. 21:2), podgrupa IIa, podtyp IF, obejmował dwuuche naczynia, zaopatrzone w lekko przewężającą się szyję. Uszka umieszczone były na przejściu szyi w brzusiec bądź na barku. W przypadku dwóch egzemplarzy z Budziszowa Wielkiego zachowało się tylko po jednym uchu. Naczynia takie datuje się na II-IV fazę rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 44-45). Do drugiego typu czarek, podgrupy IIa, podtypu IG, zaliczyć można trzy naczynia pozyskane w obiektach nr 56, 178, 225, wykop I/2002 (Ryc. 21:4, Ryc. 24:3, Ryc. 22:2). Są to bezuche czarki charakteryzujące się łagodnym, esowatym profilem, lekko przewężoną szyją oraz rozchylonym na zewnątrz wylewem. Chronologia ich obejmuje I-III lub V-VI fazę rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 45-46). Trzeci typ czarek, podgrupy Ia, podtypu IE,

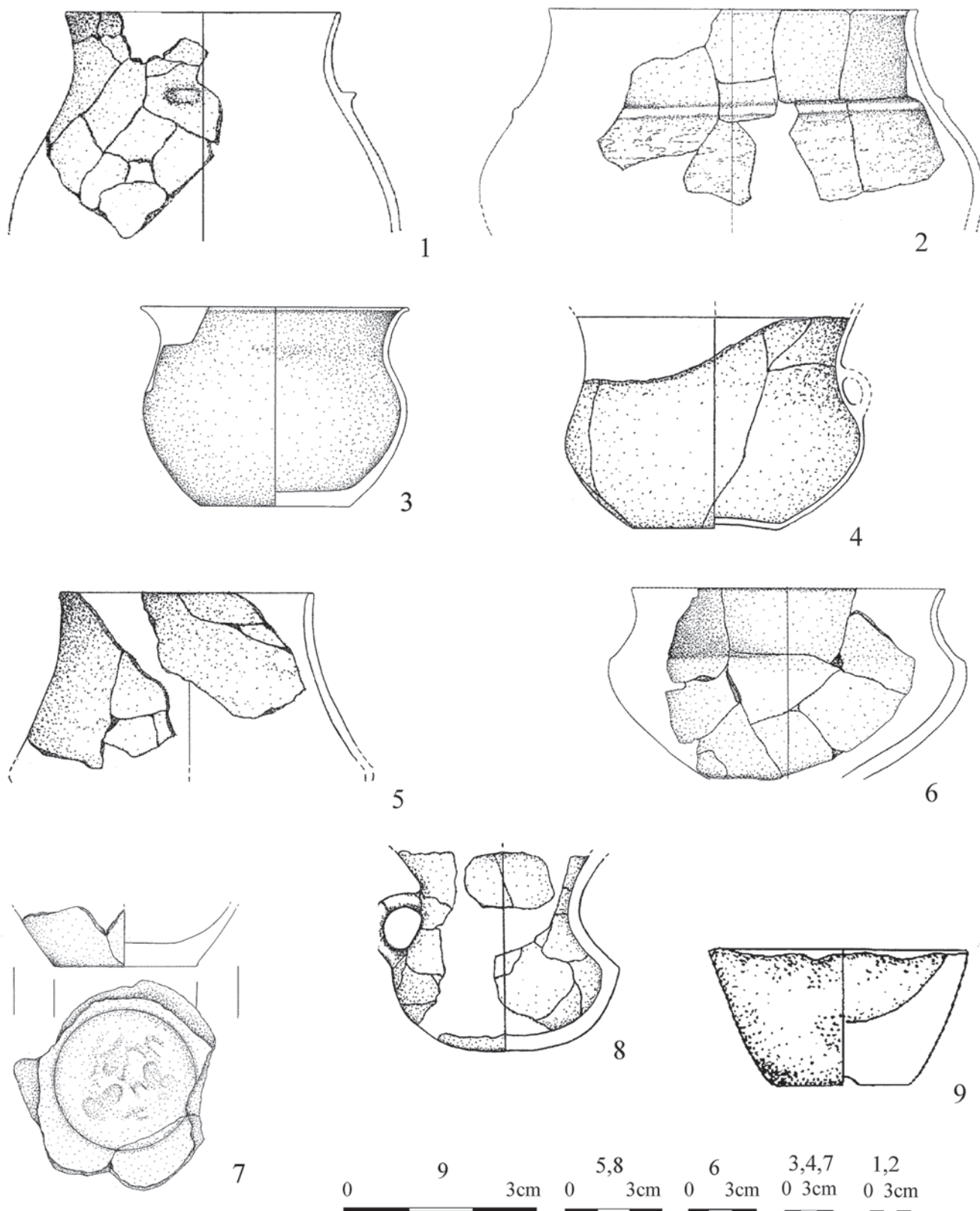

Ryc. 23. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykopy: I/2002, I/2003. Wybór zabytków ceramicznych z obiektów osadniczych: 1 – obiekt 97 (I/2003); 2 – obiekt 65 (I/2002); 3 – obiekt 71 (I/2002); 4 – obiekt 120 (I/2003); 5 – obiekt 76 (I/2003) (rys. M. Markiewicz)

Fig. 23. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavations: I/2002, I/2003. A selection of ceramic remains from the settlement objects: 1 – object 97 (I/2003); 2 – object 65 (I/2002); 3 – object 71 (I/2002); 4 – object 120 (I/2003); 5 – object 76 (I/2003) (drawing by M. Markiewicz)

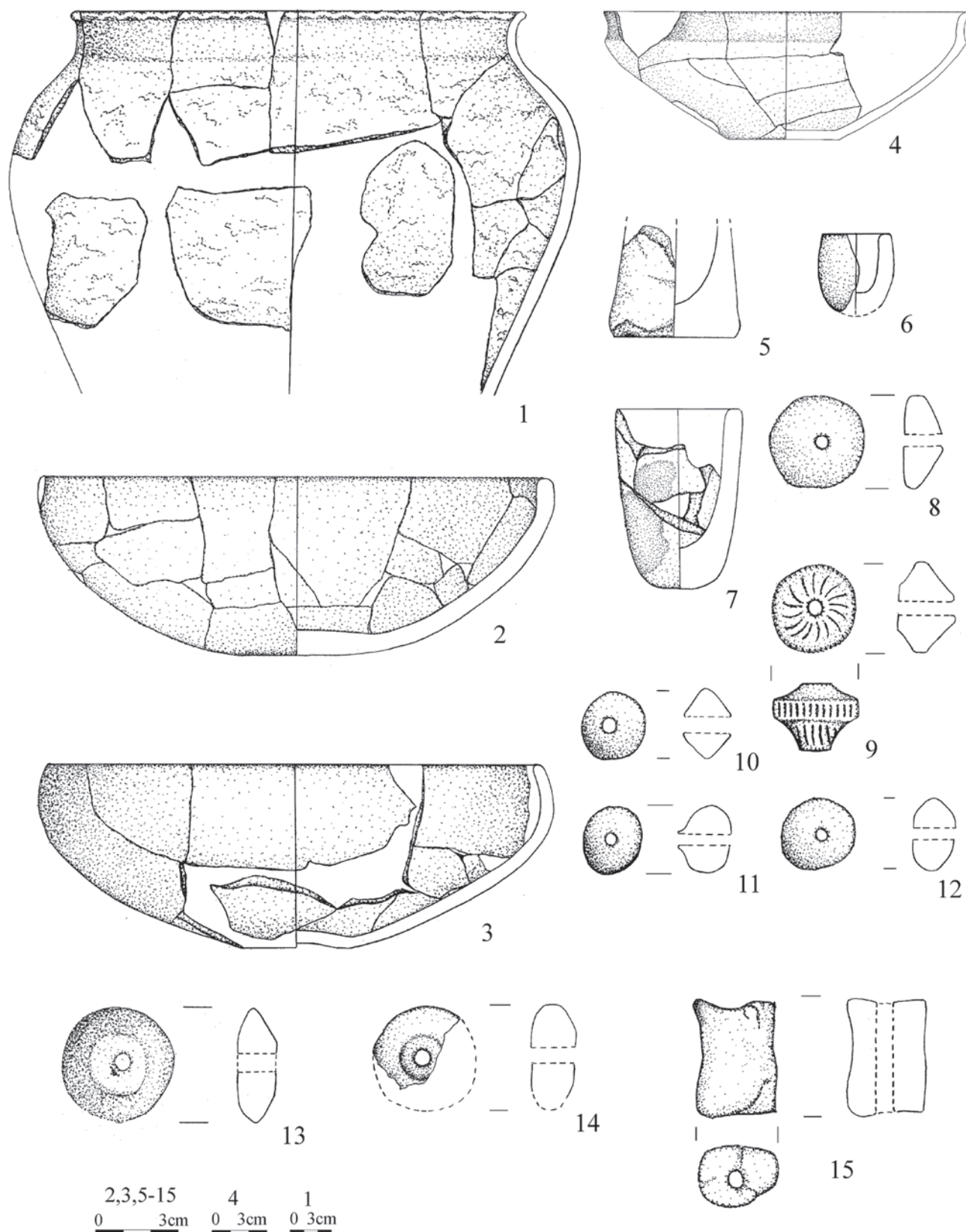
reprezentuje naczynie z obiektu nr 226, wykop I/2002 (Ryc. 20: 10). Jest to okaz bezuchy, zaopatrzonej w wąską, wyraźnie wyodrębnioną, cylindryczną szyję. Datowanie tego zabytku przypada na V-VI fazę rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 22).

W trakcie eksploracji obiektów na stanowisku w Budziszowie Wielkim natrafiono zaledwie na kilka

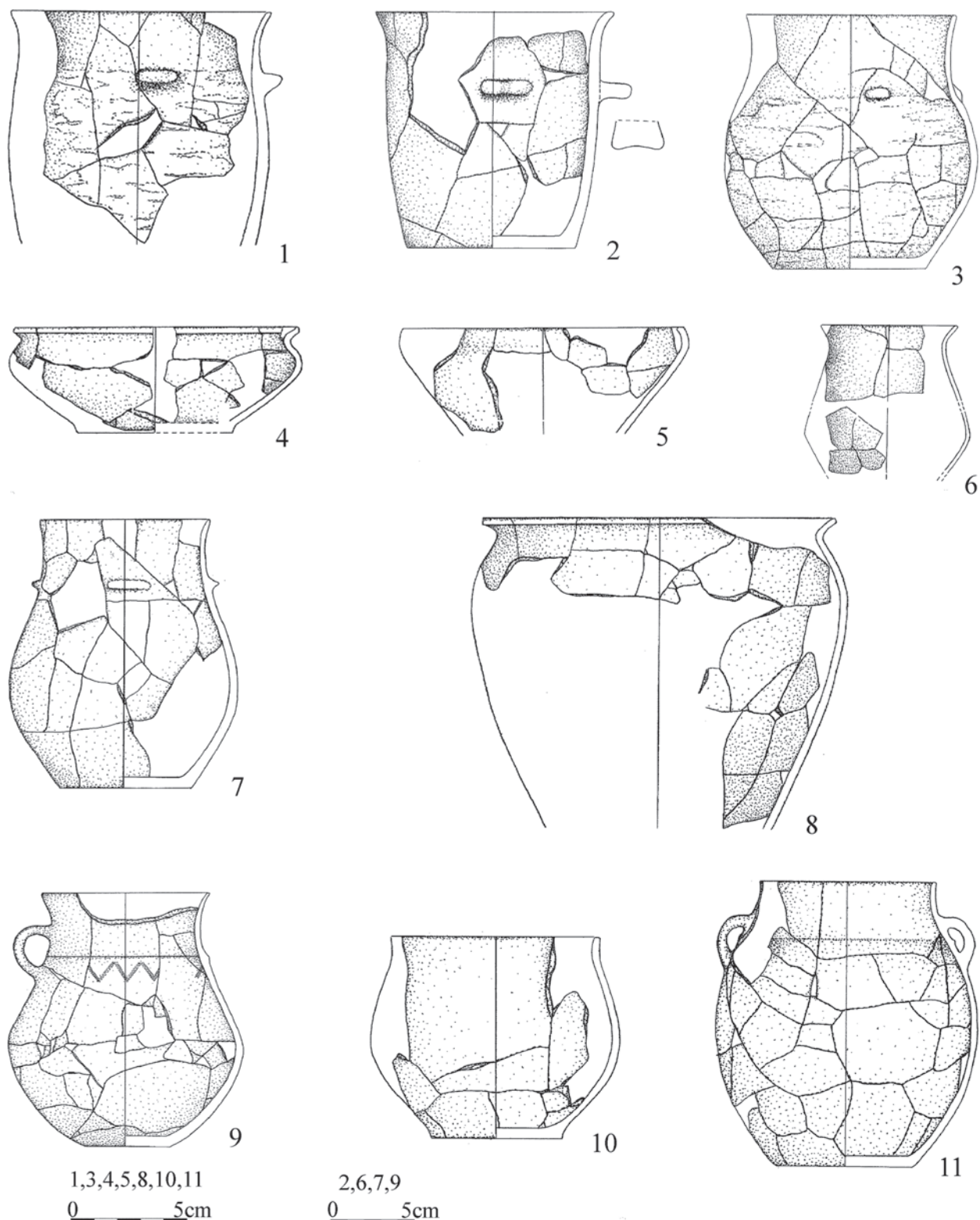
Ryc. 24. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykopy: I/2002, II/2003, I/2005. Wybór zabytków ceramicznych z grobów szkieletowych ludności kultury unietyckiej (3, 4, 8) oraz obiektów osadniczych (1, 2, 5-7, 9): 1 - obiekt 28 (I/2002); 2 - obiekt 71 (I/2002); 3 - obiekt 178 (I/2002); 4 - obiekt 216 (I/2002); 5 - obiekt 32 (I/2002); 6 - obiekt 28 (II/2003); 7 - obiekt 38 (I/2002); 8 - obiekt 213 (I/2002); 9 - obiekt 360 (I/2005) (rys. M. Markiewicz)

Fig. 24. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavations: I/2002, II/2003, I/2005. A selection of ceramic remains from the Únětice culture skeleton graves (3, 4, 8) and settlement objects (1, 2, 5-7, 9): 1 - object 28 (I/2002); 2 - object 71 (I/2002); 3 - object 178 (I/2002); 4 - object 216 (I/2002); 5 - object 32 (I/2002); 6 - object 28 (II/2003); 7 - object 38 (I/2002); 8 - object 213 (I/2002); 9 - object 360 (I/2005) (drawing by M. Markiewicz)

Ryc. 25. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykopy I/2002, I/2003, III/2003, IV/2003. Wybór zabytków ceramicznych i wydzielonych z obiektów osadniczych: 1 – obiekt 187 (III/2003); 2 – obiekt 71 (I/2002); 3 – obiekt 131 (I/2003); 4 – obiekt 91 (IV/2003); 5 – obiekt 10 (I/2002); 6, 15 – obiekt 120 (I/2003); 7-9, 11, 12 – obiekt 76 (I/2003); 10 – obiekt 124 (I/2003); 13 – obiekt 40 (I/2002); 14 – obiekt 76 (I/2002) (rys. M. Markiewicz)

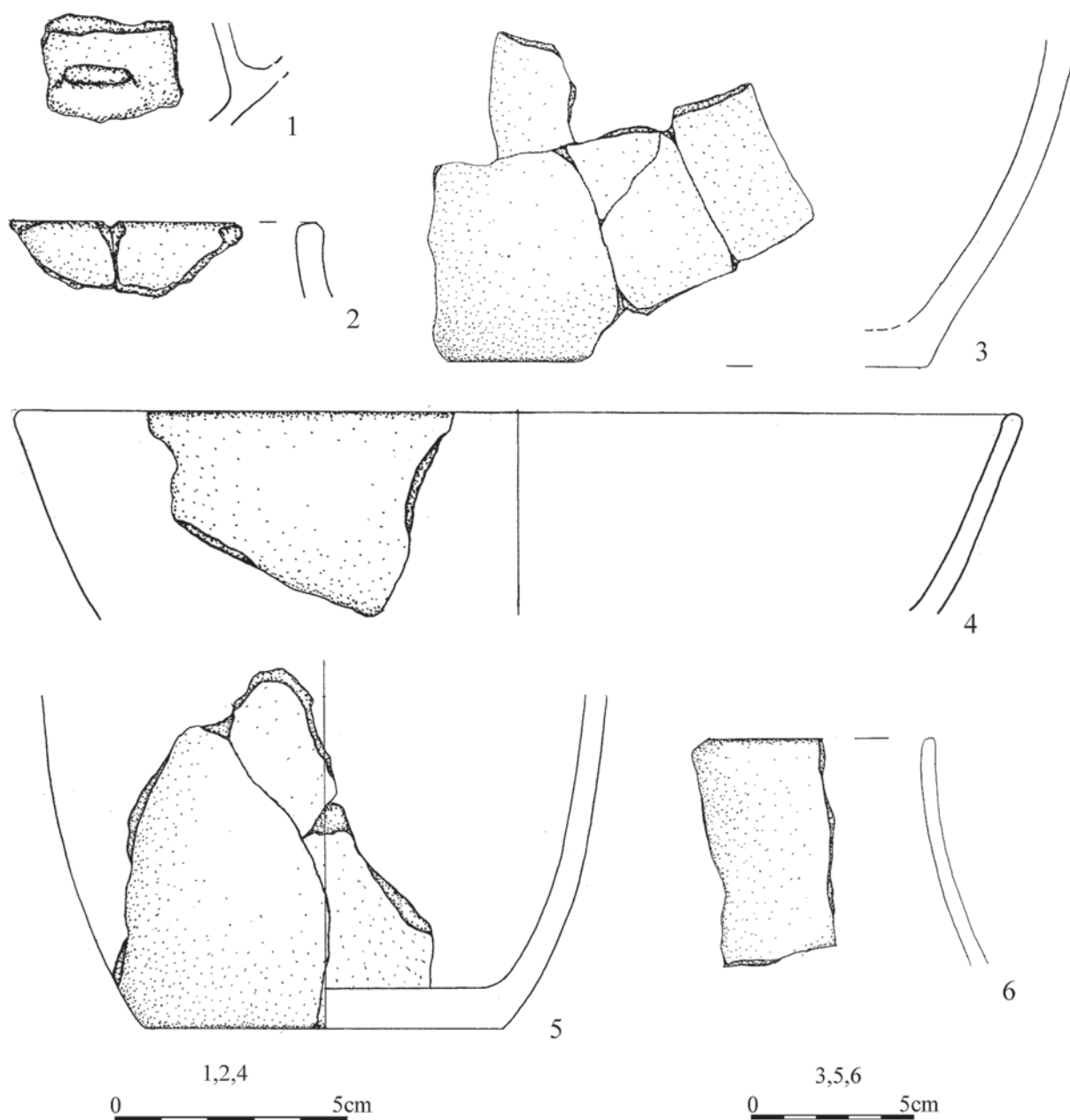
Fig. 25. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavations I/2002, I/2003, III/2003, IV/2003. A selection of ceramic remains and separated remains from the settlement objects: 1 – object 187 (III/2003); 2 – object 71 (I/2002); 3 – object 131 (I/2003); 4 – object 91 (IV/2003); 5 – object 10 (I/2002); 6, 15 – object 120 (I/2003); 7-9, 11, 12 – object 76 (I/2003); 10 – object 124 (I/2003); 13 – object 40 (I/2002); 14 – object 76 (I/2002) (drawing by M. Markiewicz)

Ryc. 26. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2005. Wybór zabytków ceramicznych z obiektów osadniczych: 1, 2 – obiekt 282A; 3 – obiekt 327; 4, 8 – obiekt 302; 5 – obiekt 419; 6 – obiekt 283; 7, 9, 11 – obiekt 355; 10 – obiekt 393 (rys. M. Markiewicz)

Fig. 26. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2005. A selection of ceramic remains from the settlement objects: 1, 2 – object 282A; 3 – object 327; 4, 8 – object 302; 5 – object 419; 6 – object 283; 7, 9, 11 – object 355; 10 – object 393 (drawing by M. Markiewicz)

okazów mis. Jedna z nich (wykop I/2002; obiekt nr 127; Ryc. 20:12) najbardziej zbliżona jest do naczyń z grupy III i podtypu IIID, a decyduje o tym wyraźnie wyodrębniony i szeroko rozchylony wylew. Formy takie użytkowane były w V fazie rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 70). Kolejna miska (wykop I/2002; obiekt nr 229; Ryc. 20:13) o podobnie ukształtowanym wylewie i esowatym profilu, zaopatrzona była w sześć nóżek. Naczynie to trudno jednoznacznie umiejscowić w konkretnej grupie wyróżnionej przez

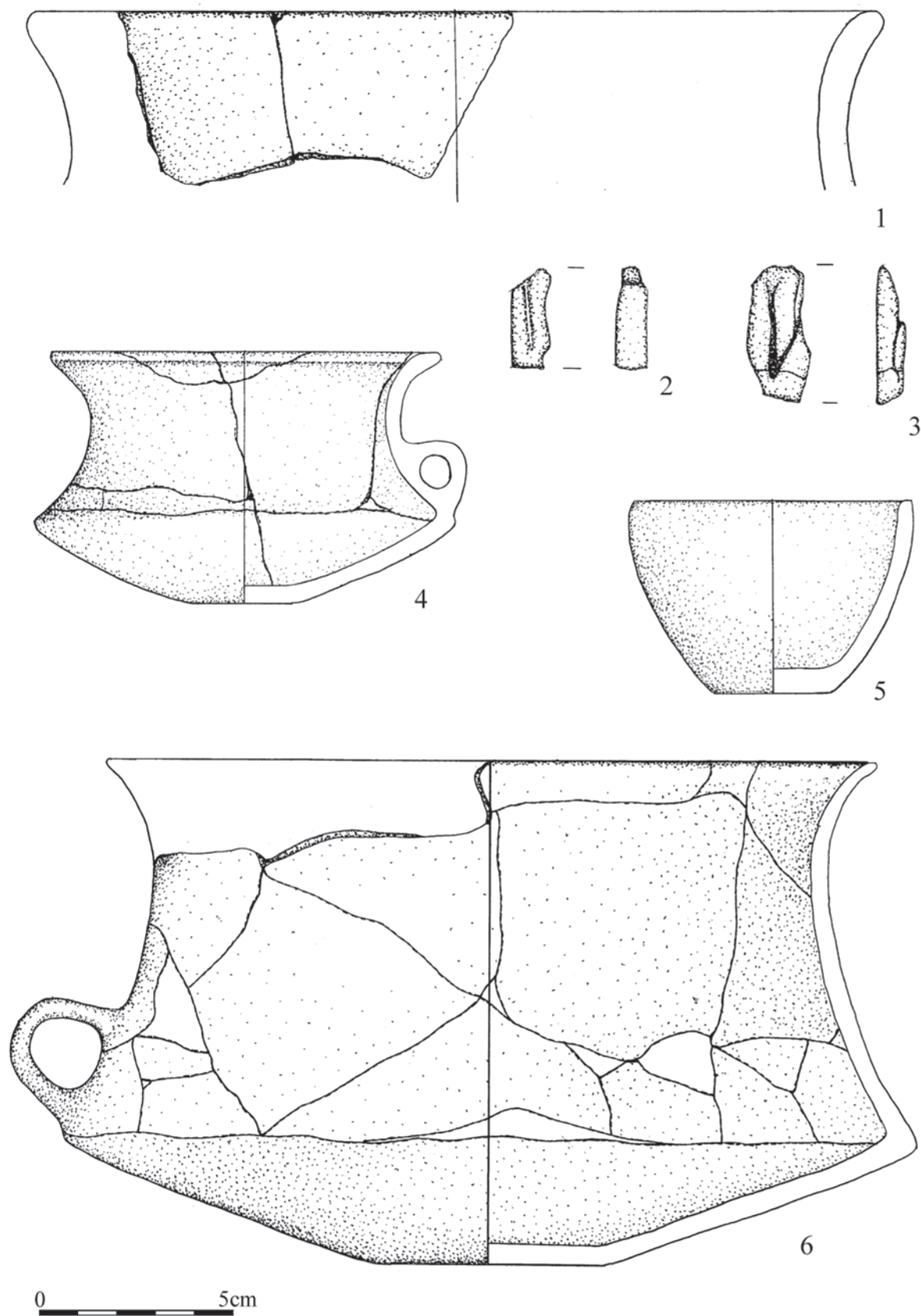
Ryc. 27. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2004. Wybór zabytków ceramicznych z obiektów osadniczych: 1-3, 6 – obiekt 197; 4, 5 – obiekt 202 (rys. M. Markiewicz)

Fig. 27. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2004. A selection of ceramic remains from the settlement objects: 1-3, 6 – object 197; 4, 5 – object 202 (drawing by M. Markiewicz)

B. Butent-Stefaniak, niemniej jednak najwięcej cech wspólnych (przede wszystkim obecność nóżek) wykazuje z grupą III i podtypem IIIF (Butent-Stefaniak 1997, 70-71). Brak ścisłych analogii pozwala na szeroko zakrojone i bardzo ogólne datowanie naczyń na okres trwania kultury unietyckiej. Dwa egzemplarze mis reprezentują podtyp IIA (wykop I/2002, obiekt nr 71, Ryc. 25:2; wykop I/2003, obiekt nr 131, Ryc. 25:3) obejmujący formy półkuliste bez nóżek z prostym lub zagiętym do wnętrza wylewem, a jeden egzemplarz (wykop IV/2003, obiekt nr 91, Ryc. 25:4) podtyp IVA, do którego zalicza się profilowane formy, z załomem umieszczonym

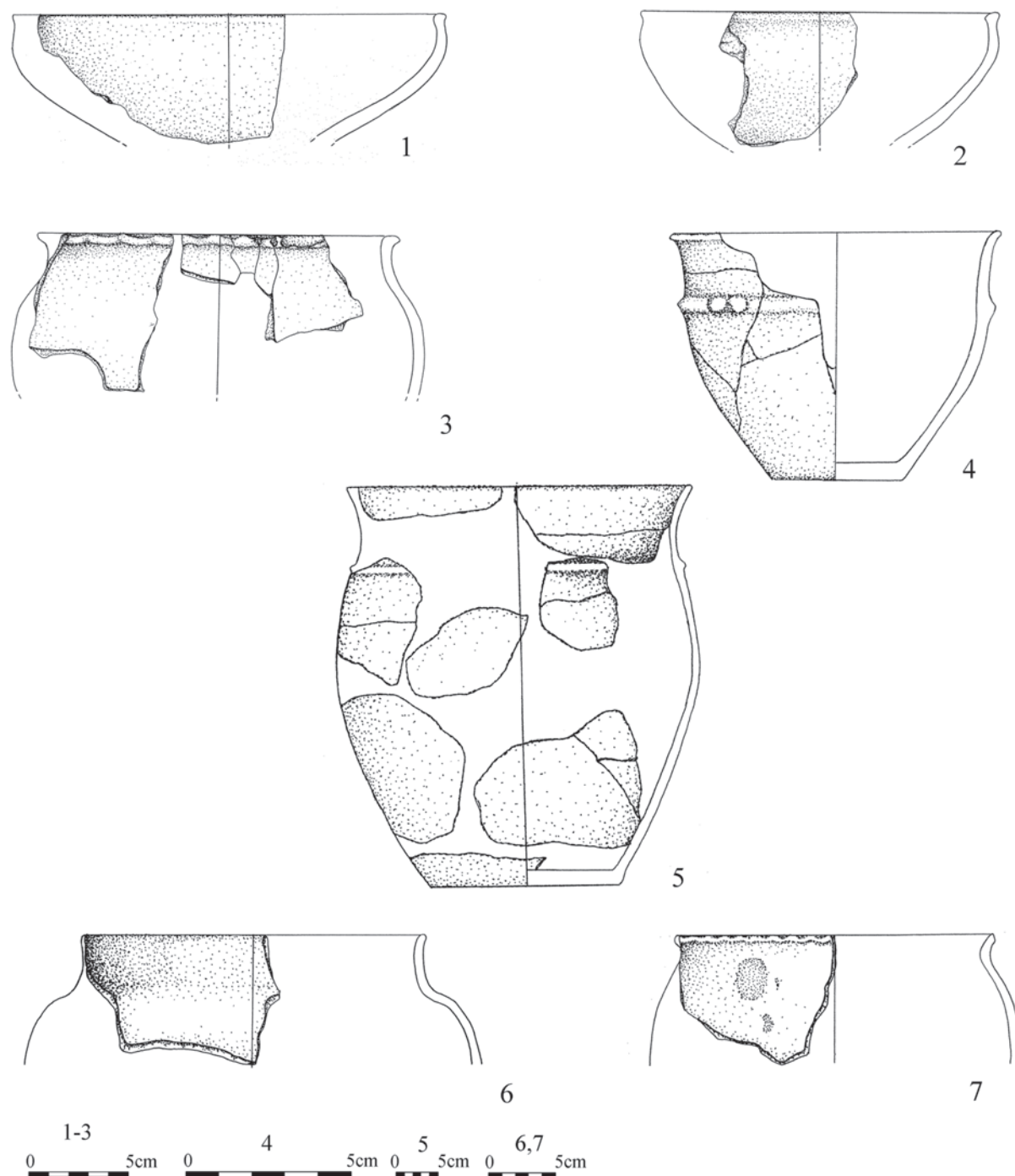
powyżej połowy wysokości i rozchylonym wylewem. Opisane naczynia posiadają bardzo szeroką chronologię obejmującą praktycznie cały czas trwania kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 65-66, 71-72).

Dwa niewielkie naczynia odkryte w obiektach nr: 179, wykop I/2002 (Ryc. 20:9) i 224, wykop I/2004 (Ryc. 28:5), reprezentowały grupę VI i podtyp IIA. Jak większość tego typu egzemplarzy były pozbawione uch, a łagodnie wypukłe ściany, lekko zwężały się w kierunku otworu, nadając brzuścowi jajowaty kształt. Chronologicznie odpowiadają V-VI fazie rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 82-83).

Ryc. 28. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2004. Wybór zabytków ceramicznych i wydzielonych z grobów ludności kultury unietyckiej (4-6) oraz obiektów osadniczych (1-3): 1 - obiekt 204; 2, 3 - obiekt 202; 4-6 - obiekt 224 (rys. M. Markiewicz)

Fig. 28. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2004. A selection of ceramic and selected remains from the Únětice culture graves (4-6) and settlement objects (1-3): 1 - object 204; 2, 3 - object 202; 4-6 - object 224 (drawing by M. Markiewicz)

Ryc. 29. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykopy: I/2002, I/2003. Wybór zabytków ceramicznych z grobów szkieletowych ludności kultury unietyckiej (4) oraz obiektów osadniczych (1-3, 5-7): 1-3 – obiekt 76 (I/2003); 4 – obiekt 136 (I/2002); 5 – obiekt 46 (I/2002); 6, 7 – obiekt 97 (I/2003) (rys. M. Markiewicz)

Fig. 29. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavations: I/2002, I/2003. A selection of ceramic remains from the Únětice culture skeleton graves (4) and settlement objects (1-3, 5-7): 1-3 – object 76 (I/2003); 4 – object 136 (I/2002); 5 – object 46 (I/2002); 6, 7 – object 97 (I/2003) (drawing by M. Markiewicz)

Niezwykle interesującym okazem jest duża forma pozyskana w obiekcie nr 195, wykop I/2002 (Ryc. 21:3). Choć trudno odnaleźć ściśle analogie, to jednak stosunkowo grube ścianki, brak uch, krótka szyja i osadzony nisko nad dnem załom brzuśca upodabnia to naczynie do jedynego reprezentanta podgrupy IIb i podtypu IIID, pochodzącego z nekropolii w Jędrzychowicach

i datowanego na V-VI fazę rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 61).

W jedynym grobie ciałałpalnym (wykop I/2002; obiekt nr 168; Ryc. 21:1) odkrytym na stanowisku w Budziszowie Wielkim funkcję popielnicy pełniło duże naczynie o wydętym brzuścu, zaopatrzone w krótką, ale dobrze wyodrębnioną szyję i rozchylony na zewnątrz

wylew. Zaliczyć je można do podgrupy Ic podtypu IA wg B. Butent-Stefaniak (1997, 37-38), a chronologicznie umiejscowić w VI fazie rozwoju kultury unietyckiej. Analogiczną formę odkryto także w jednym z obiektów osadniczych (wykop I/2002; obiekt nr 28; Ryc. 24:2).

Trzy naczynia (wykop I/2002, obiekt nr 46, 71, Ryc. 22:4, Ryc. 23:3; wykop I/2003, obiekt nr 97, Ryc. 23:1) reprezentują formy charakterystyczne dla podtypu IA grupy IV. Posiadają wydłużony, jajowaty brzusiec, z największą wydętością umieszczoną powyżej połowy wysokości oraz lekko rozchylone wylewy. Opisywane naczynia użytkowane były w najmłodszych fazach (V-VI) rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 74-75).

Kolejnymi sklasyfikowanymi typologicznie formami są dwa naczynia (wykop I/2002, obiekt nr 76, Ryc. 22:1; wykop I/2003, obiekt nr 131, Ryc. 25:1) z krótką, lecz dobrze wyodrębnioną cylindryczną szyją, rozchylonym wylewem, brzuścem jajowatym o największej wydętości umieszczonej powyżej połowy wysokości. Należą one do grupy IV i typu III i pochodzą z V-VI fazy rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 76-77).

Obiekt nr 282A, badany w obrębie wykopu I/2005, zawierał dwa naczynia, z których jedno (Ryc. 26:1) odpowiadało typologicznie grupie V i podtypowi IIA, drugie zaś (Ryc. 26:2) grupie V i podtypowi IIIA. W obu przypadkach mamy do czynienia z formami o wyraźnie rozchylonych wylewach, baniastych brzuścach, a u nasady szyi z widocznymi symetrycznie rozmieszczonymi uchwytyami plastycznymi. Pierwsze z omawianych naczyń datować można na I-IV fazę rozwoju kultury unietyckiej, natomiast drugie na III-IV fazę (Butent-Stefaniak 1997, 79-80).

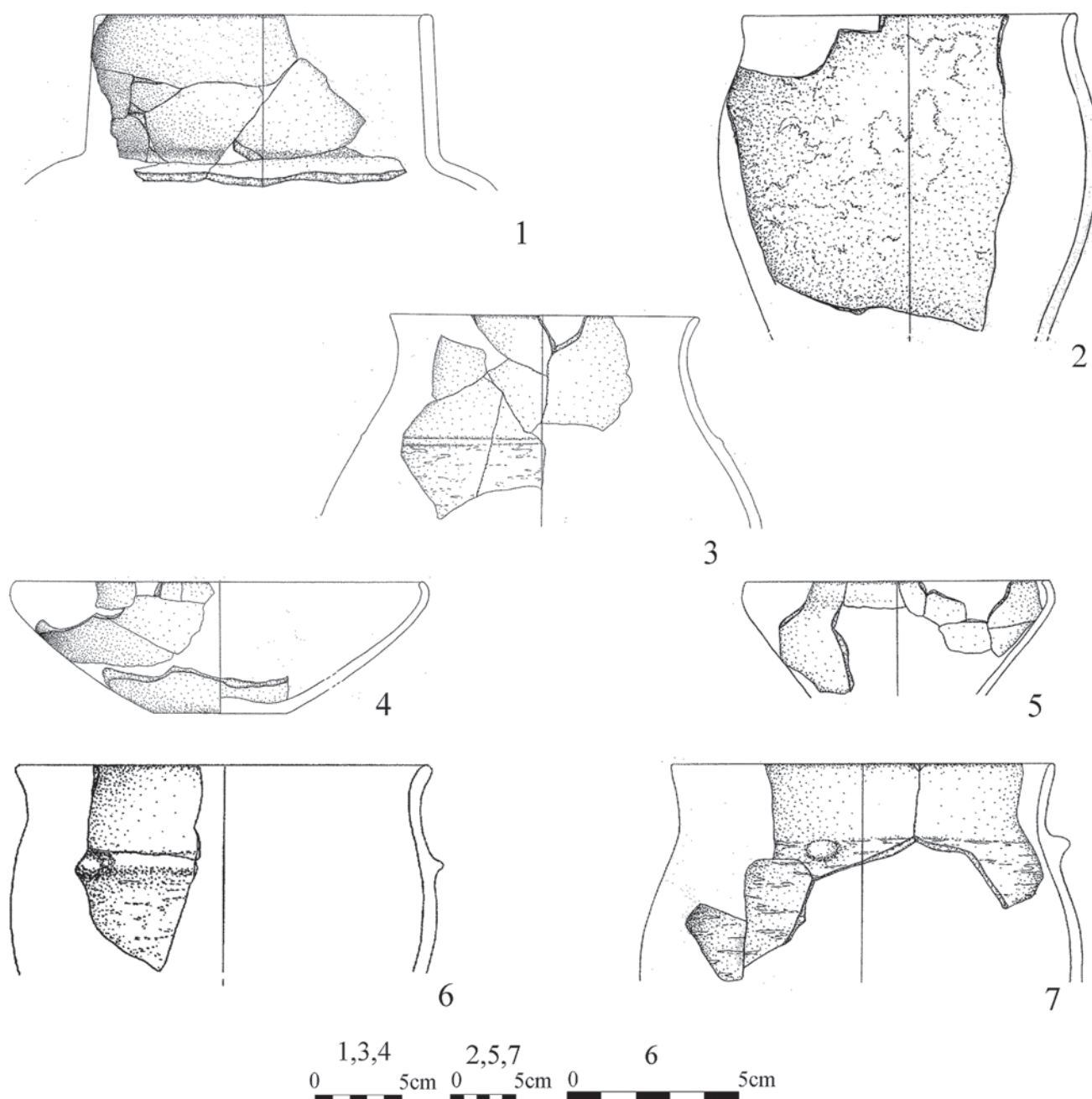
Inną rozpoznaną typologicznie formą jest naczynie (wykop I/2005, obiekt nr 327, Ryc. 26:3) reprezentujące podgrupę IIa, podtyp IH. Posiada stosunkowo długą, cylindryczną szyję, dosyć smukły, baniasty brzusiec, lekko rozchylony wylew i symetrycznie rozmieszczone na barku uchwyty plastyczne. Jego chronologia przypada na V-VI fazę rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 46-47).

Analizę form ceramiki ludności kultury unietyckiej zamyka duże naczynie (wykop I/2002, obiekt nr 102, Ryc. 23:2) charakteryzujące się krótką, zwężającą się ku górze szyją, prostym wylewem i baniasto wydętym brzuścem, z załomem umieszczonym około połowy wysokości. Zabytek ten najbardziej zbliżony jest do egzemplarzy należących do grupy IV i typu II. Jego chronologia obejmuje fazy V i VI rozwoju kultury unietyckiej (Butent-Stefaniak 1997, 76).

Jeśli chodzi o ornamentykę, to można zaobserwować, iż przedstawia się ona nader skromnie. Spośród naczyń

stanowiących dary grobowe, zdobionych było pięć egzemplarzy. Wszystkie posiadały ornament ryty, wykonany ostrym narzędziem – rylcem. Na czterech naczyniach (z obiektu nr 136 – Ryc. 20:3; 178, Ryc. 20:7; 217, Ryc. 20:4; 225, Ryc. 20:1) widoczne były mało charakterystyczne dookolne żłobki (3 wariant ornamentu wg B. Butent-Stefaniak) umieszczane na barku, w liczbie od dwóch do siedmiu. Bardziej interesujący jest motyw ornamentacyjny, znajdujący się na barku i górnej części brzuśca (do załomu) dzbana zaliczonego do podgrupy Ib i podtypu IVA z obiektu nr 133 (Ryc. 20:8). Prócz trzech dookolnych żłobków występują tam także symetrycznie rozmieszczone grupy (po cztery) żłobków pionowych, między którymi zauważyć można motyw zygzakowaty, składający z dwóch linii podwójnych żłobków. Ornament ten (wariant 14 wg B. Butent-Stefaniak) charakterystyczny jest przede wszystkim dla naczyń pochodzących z wcześniejszych faz rozwoju kultury unietyckiej, co potwierdza również forma dzbana odkrytego w Budziszowie Wielkim, datowana na II-IV fazę. Wśród naczyń odkrytych w obiektach osadniczych w przeważającej części występował ornament plastyczny. Najczęściej spotykane są podłużne, nalepione na barkach guzy plastyczne, orientowane poziomo, o szerokości od 3 do 5 cm (wariant 15 wg B. Butent-Stefaniak; wykop I/2002, obiekt nr 56, 102, Ryc. 22:2, Ryc. 23:2; wykop I/2005, obiekt nr 327, 355, Ryc. 24:1, 3, 7). Kolejny motyw reprezentują dookolne listwy, znajdujące się u nasady szyjki, o wysokości 0,5-1 cm (wariant 15, wykop I/2002, obiekt nr 46, 102, Ryc. 22:4, Ryc. 23:2), niekiedy karbowane (wariant 28, wykop I/2002, obiekt nr 76, Ryc. 22:1). Znane jest również karbowanie krawędzi wylewu (wykop III/2003, obiekt nr 187, Ryc. 24:1). Jedyne ornamenty ryty (wariant 14; wykop I/2005, obiekt nr 355, Ryc. 26:9) to dookolny żłobek umieszczony na barku naczynia, pod którym znajdował się motyw zygzakowaty złożony z dwóch żłobków. Zdobienie to charakterystyczne jest dla zabytków datowanych na wcześniejsze fazy rozwoju kultury unietyckiej, co dodatkowo potwierdza forma naczynia, na którym został umieszczony.

Omówiona powyżej ceramika ludności kultury unietyckiej charakteryzuje się na ogół niezbyt dobrą jakością wykonania. Powierzchnie naczyń z rzadka są dokładnie opracowane poprzez staranne gladzenie czy wyświecanie i dotyczy to tylko nielicznej grupy naczyń cienkościennych. Najczęściej ścianki naczyń były z grubsza wyrównywane i zagładzane, a w przypadku naczyń dużych obserwowano także chropowacenie, uzyskiwane poprzez obrzucanie i obmazywanie powierzchni zewnętrznej specjalnie przygotowanym roztworem gliny zmieszanej z grubymi ziarnami tłuczni. Masę garncarską schudzano

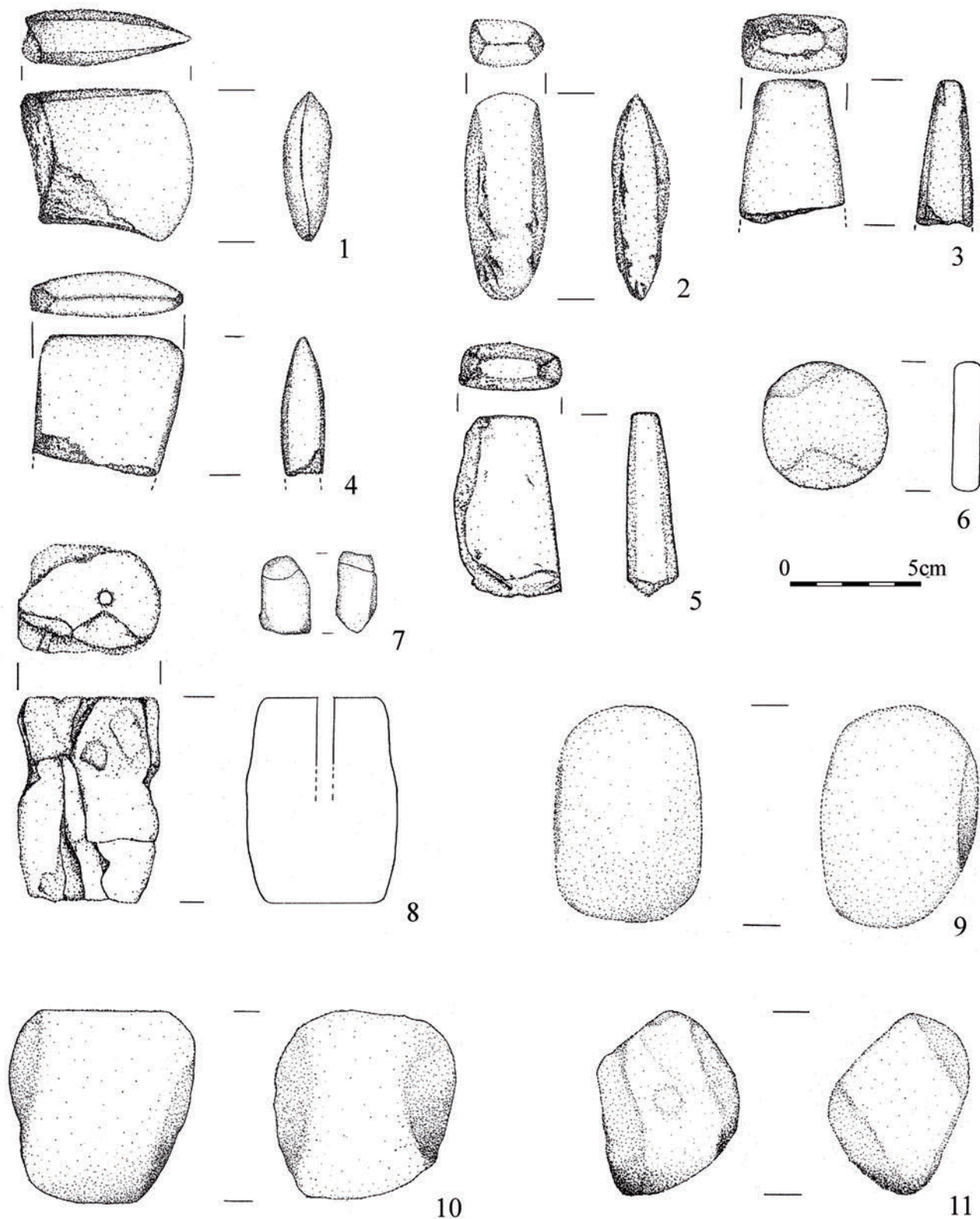
Ryc. 30. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykopy: I/2003, II/2003, IV/2003, I/2005. Wybór zabytków ceramicznych z obiektów osadniczych (1-3, 5-7) oraz warstwy kulturowej (4): 1 – obiekt 93 (IV/2003); 2 – obiekt 122 (I/2003); 3 – obiekt 328 (I/2005); 4 – warstwa kulturowa (II/2003); 5 – obiekt 419 (I/2005); 6 – obiekt 282A (I/2005); 7 – obiekt 312 (I/2005) (rys. M. Markiewicz)

Fig. 30. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavations: I/2003, II/2003, IV/2003, I/2005. A selection of ceramic remains from the settlement objects (1-3, 5-7) and cultural strata (4): 1 – object 93 (IV/2003); 2 – object 122 (I/2003); 3 – object 328 (I/2005); 4 – cultural strata (II/2003); 5 – object 419 (I/2005); 6 – object 282A (I/2005); 7 – object 312 (I/2005) (drawing by M. Markiewicz)

domieszką mineralną w postaci tłuczni, piasku i miki. Granulacja ziaren wahała się w przedziale od poniżej 1 mm do 5-6 mm. Przeważały ziarna średniej wielkości

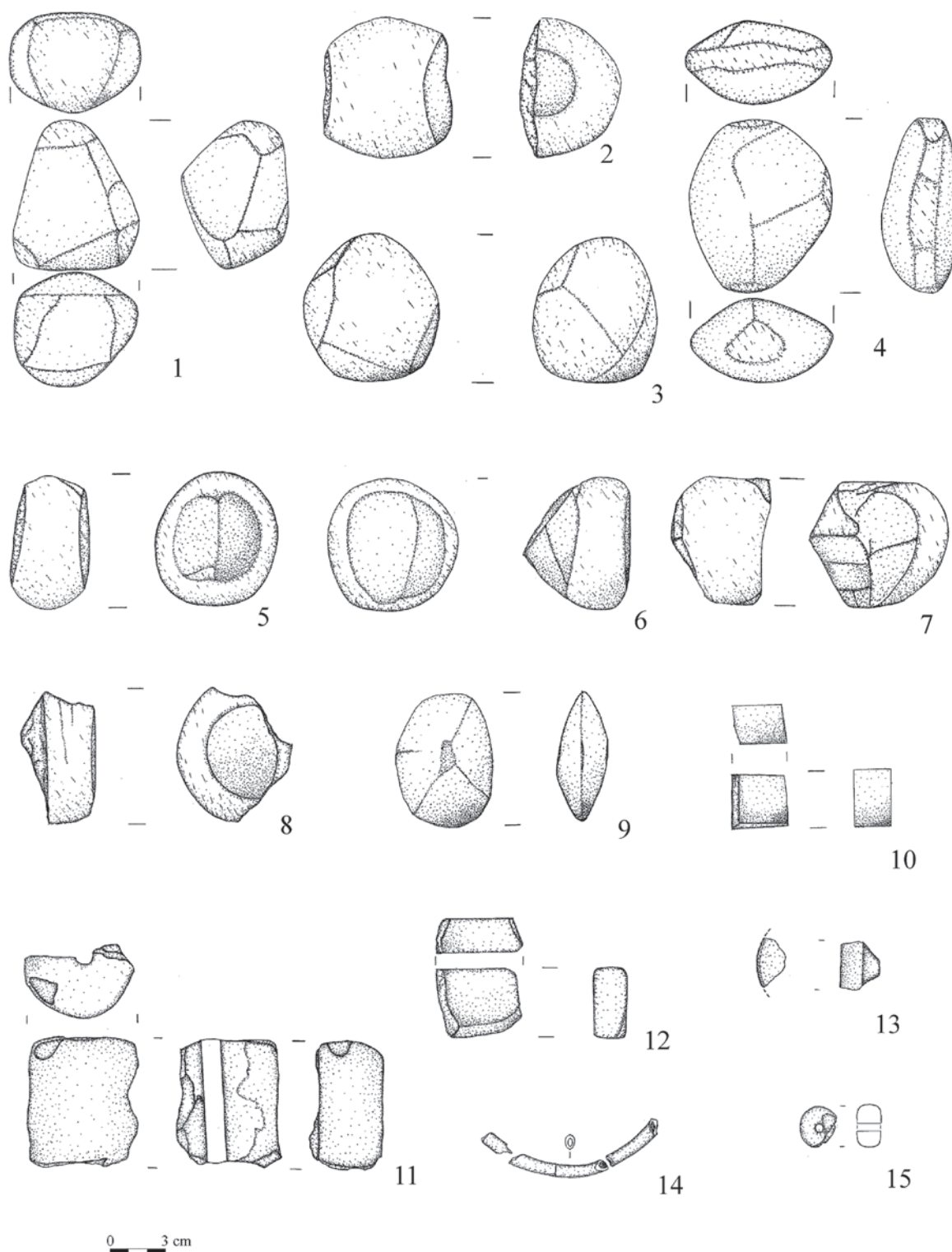
– ok. 1 mm. Wypał odbywał się atmosferze utleniającej i redukcyjnej, z przewagą tej drugiej. Niektóre okazy posiadają ślady wypału w obu atmosferach. Zróżnicowane warunki wypału przyczyniły się do powstawania różnych odcieni zabarwień powierzchni naczyń – od jasnobżowego i pomarańczowego przez brunatny, ciemnobrunatny do ciemnoszarego i czarnego. Naczynia wylepiano w technice taśmowo-wałkowej, a na powierzchniach widoczne są nieraz ślady łączenia taśm. Z punktu widzenia technologii i jakości wykonania niezauważalne są żadne różnice między ceramiką odkrywaną w grobach, a pochodzącą z obiektów osadniczych.

Wspomniano już wcześniej, że wśród określonych typologicznie zabytków ceramicznych jedynie nieliczne można odnieść do okresu innego niż wczesna epoka

Ryc. 31. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykopy: I/2002, I/2003. Wybór zabytków wydzielonych z obiektów osadniczych (1-4, 6-11) oraz warstwy kulturowej (5, 11): 1, 2, 8 - obiekt 112 (I/2002); 3 - obiekt 102 (I/2002); 4 - obiekt 109 (I/2003); 5 - warstwa kulturowa (I/2003); 6 - obiekt 36 (I/2002); 7 - obiekt 136 (I/2002); 9 - obiekt 100 (I/2002); 10 - obiekt 40 (I/2002); 11 - warstwa kulturowa (I/2003) (rys. M. Markiewicz)

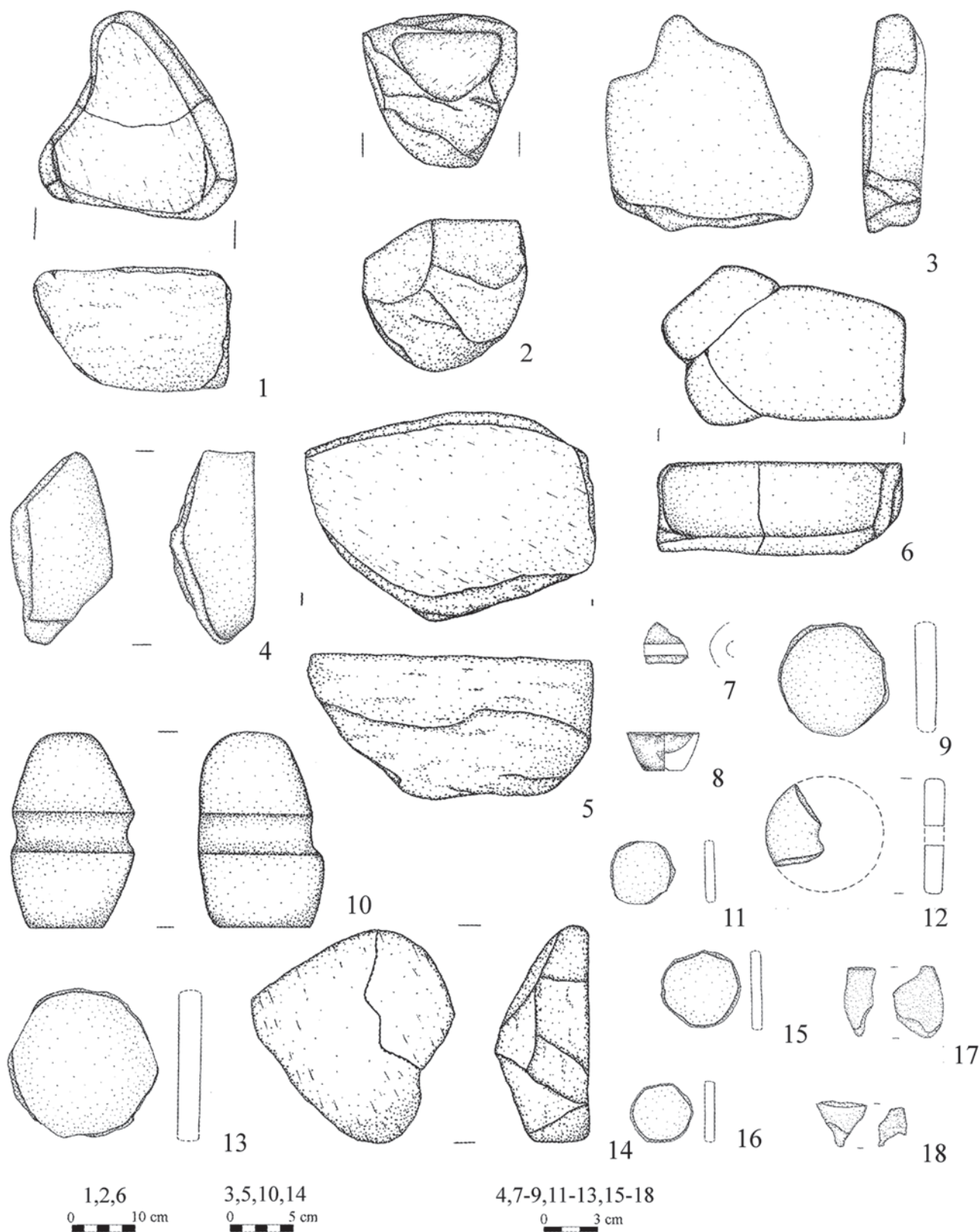
Fig. 31. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavations: I/2002, I/2003. Selected remains from the settlement objects (1-4, 6-11) and cultural strata (5, 11): 1, 2, 8 - object 112 (I/2002); 3 - object 102 (I/2002); 4 - object 109 (I/2003); 5 - cultural strata (I/2003); 6 - object 36 (I/2002); 7 - object 136 (I/2002); 9 - object 100 (I/2002); 10 - object 40 (I/2002); 11 - cultural strata (I/2003) (drawing by M. Markiewicz)

brązu. Są to garnek i miska, bez ornamentu, o esowatych profilach (wykop I/2005, obiekt nr 302, Ryc. 26:4, 8), które można łączyć z wczesnym średniowieczem. Obie formy zaliczają się do grupy A.III wydzielonej przez A. Buko. Grupa ta reprezentuje naczynia o 3-elementowych strukturach morfologicznych (odmiana bez szyjki), gdzie szczegółowej analizie poddaje się dolną część brzuśca wraz z dnem (podstawa), górną część brzuśca oraz wylew (Buko 1990, 270). Linia profilu garnka odkrytego w Budziszowie Wielkim jest analogiczna

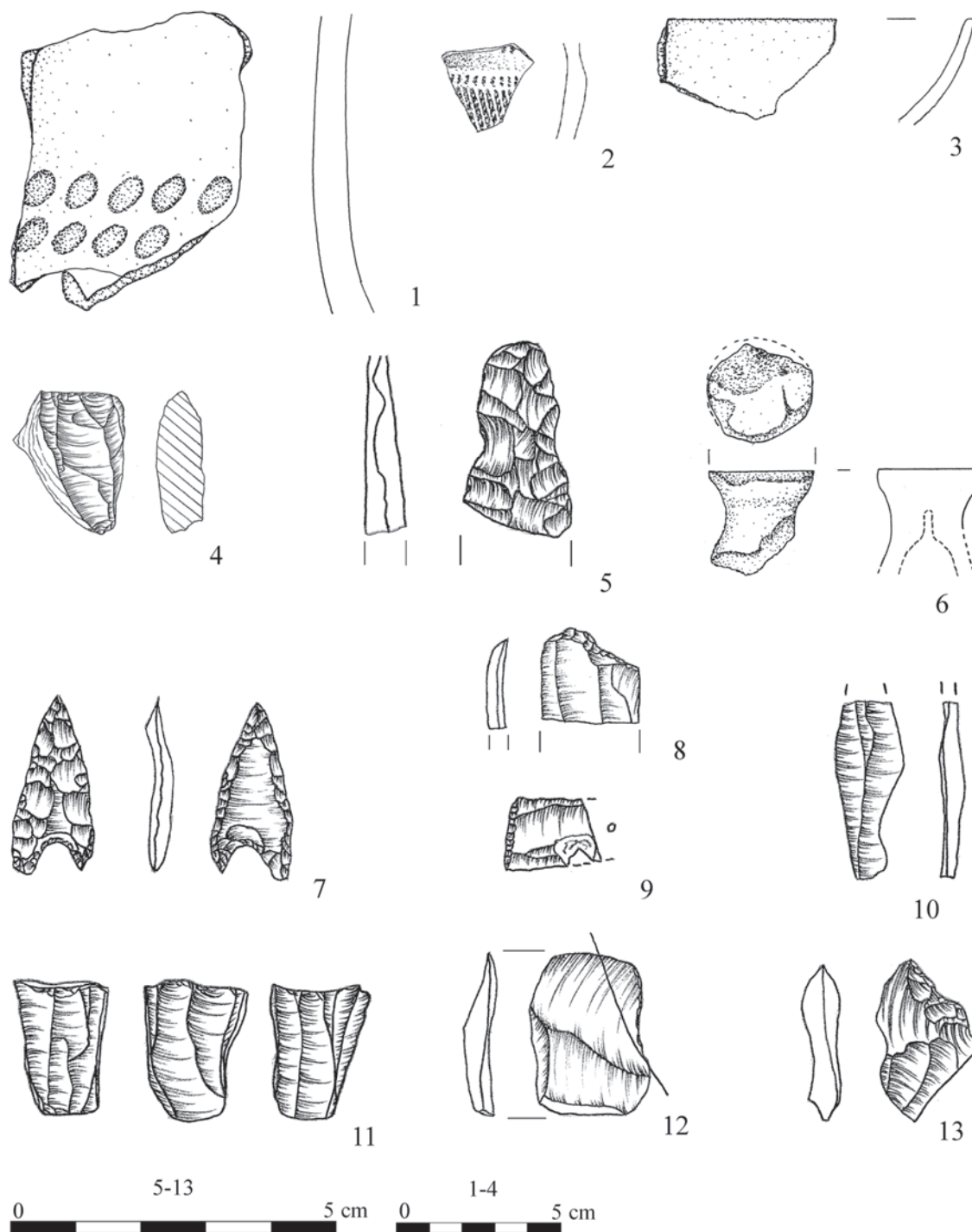
Ryc. 32. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2005. Wybór zabytków wydzielonych z obiektów osadniczych (1-11, 13, 15) oraz warstwy kulturowej (12, 14): 1-4, 11 – obiekt 282A; 5 – obiekt 288; 6, 9, 10 – obiekt 312; 7 – obiekt 322B; 8, 13 – obiekt 360; 12, 14 – warstwa kulturowa; 15 – obiekt 419 (rys. M. Markiewicz)

Fig. 32. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2005. Selected remains from the settlement objects (1-11, 13, 15) and cultural strata (12, 14): 1-4, 11 – object 282A; 5 – object 288; 6, 9, 10 – object 312; 7 – object 322B; 8, 13 – object 360; 12, 14 – cultural strata; 15 – object 419 (drawing by M. Markiewicz)

Ryc. 33. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2005. Wybór zabytków wydzielonych z obiektów osadniczych (1-12, 14-16), warstwy kulturowej (13) oraz znaleziska luźne (17, 18): 1, 2 – obiekt 282A; 3, 13 – obiekt 281; 4, 11, 15, 16 – obiekt 312; 5, 6 – obiekt 355; 7, 8, 14 – obiekt 360; 9 – obiekt 288; 10 – obiekt 319; 12 – warstwa kulturowa; 17, 18 – znaleziska luźne (rys. M. Markiewicz)

Fig. 33. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2005. Selected remains from the settlement objects (1-12, 14-16), cultural strata (13), and isolated artefacts (17, 18): 1, 2 – object 282A; 3, 13 – object 281; 4, 11, 15, 16 – object 312; 5, 6 – object 355; 7, 8, 14 – object 360; 9 – object 288; 10 – object 319; 12 – cultural strata; 17, 18 – loose artefacts (drawing by M. Markiewicz)

Ryc. 34. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykopy: I/2002, I/2005. Wybór zabytków ceramicznych i krzemienych z obiektów osadniczych (1-3, 6) oraz warstwy kulturowej (4, 5, 7-13): 1 – obiekt 112 (I/2005); 2, 7 – obiekt 294 (I/2005); 3 – obiekt 9 (I/2005); 6 – warstwa kulturowa (I/2002); 4, 5, 8-13 – warstwa kulturowa (I/2005) (rys. M. Markiewicz – 1-3, 6 – i J. Bronowicki – 4, 5, 7-13)

Fig. 34. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavations: I/2002, I/2005. A selection of ceramic and flint remains from the settlement objects (1-3, 6) and cultural strata (4, 5, 7-13): 1 – object 112 (I/2005); 2, 7 – object 294 (I/2005); 3 – object 9 (I/2005); 6 – cultural strata (I/2002); 4, 5, 8-13 – cultural strata (I/2005) (drawings by M. Markiewicz – 1-3, 6 – J. Bronowicki – 4, 5, 7-13)

z profilem naczynia z Wrocławia-Starego Miasta, datowanego na X-XI w. (Kazimierczyk 1970, Ryc. 77:9). Nie udało się odnaleźć w literaturze formy podobnej do miski esowatej. Fakt pozyskania jej z tego samego obiektu co garnka, pozwala ustalić chronologię wyrobu również na X-XI w.

ZABYTKI WYDZIELONE

W trakcie wykopalsk na stanowisku w Budziszowie Wielkim zgromadzono stosunkowo bogaty zbiór zabytków wydzielonych, które w przeważającej większości należy łączyć z ludnością kultury unietyckiej. W ich

Ryc. 35. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2005. „Buława” kamienna *in situ* (fot. G. Daszkiewicz)

Fig. 35. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2005. A stone “mace” *in situ* (photo. by G. Daszkiewicz)

staranniej wykonane i posiadające otwór – jako zawieszki czy paciorki (Butent-Stefaniak 1997, 87).

ZABYTKI KAMIENNE I KRZEMIENNE

Z zabytków kamiennych pod względem liczebności na plan pierwszy wysuwają się rozcieracze, gładziki i fragmenty nieckowatych kamieni żarnowych (Ryc. 31:9-11, Ryc. 32:1-10, 12, Ryc. 33:1-6, 14). Ponadto znanych jest kilka siekierek zachowanych fragmentarycznie bądź w całości (wykop I/2002, obiekt nr 102, 112, Ryc. 31:1-3; wykop I/2003, obiekt nr 109, warstwa kulturowa, Ryc. 31:4, 5). Są to mało charakterystyczne czworosienne okazy, które trudno łączyć z konkretnymi fazami rozwoju kultury unietyckiej. Formą zbliżoną do siekier jest tłuczek retuszer, odkryty w obiekcie nr 11 na obszarze wykopu I/2003 (Ryc. 38).

Wśród omawianej grupy zabytków na szczególną uwagę zasługuje „buława” kamienna (wykop I/2005, obiekt nr 319, Ryc. 33:10, Ryc. 35). Jest to masywny zabytek o beczułkowatym kształcie, zaopatrzony w połowie wysokości w wyżłobiony rowek okalający ok. 3/4 obwodu przedmiotu. Wyroby takie są stosunkowo rzadkie na stanowiskach wiązanych z kulturą unietycką. Podobny okaz, określony jako maczuga kamienna, znany jest

obrzebie znajdują się narzędzia produkcyjne związane z odlewnictwem. Są to zarówno tygielki występujące w całości bądź we fragmentach (Ryc. 25:6, 7), jak i pozostałości form odlewniczych z widocznymi kanalikami do wlewania roztopionego surowca (Ryc. 28:2, 3). Następnie uwagę zwracają narzędzia wykorzystywane w tkactwie, czyli stożkowate i dwustożkowate przęśliki (np. Ryc. 25:9-14, Ryc. 37), niektóre zdobione (Ryc. 25:9) oraz walcowate ciężarki tkackie (np. Ryc. 25:15, Ryc. 31:8). Zabytki te znane są już od neolitu, a powszechnie występują również w okresach późniejszych (Butent-Stefaniak 1997, 87-88). Poza tym licznie reprezentowane są krążki ceramiczne zaopatrzone w otwór (Ryc. 33:12), a także pozbawione go (Ryc. 33:9, 11, 15, 16). Formy te mogły służyć jako zabawki dziecięce, a egzemplarze

Ryc. 36. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Zespół zróżnicowanych typologicznie naczyń odkrytych w różnych sezonach badań (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 36. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. A group of vessels of different typology found in various research seasons (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

ze stanowiska we Wrocławiu-Oprowie (Sarnowska 1969, 238).

Zbiór zabytków kamiennych uzupełniają stosunkowo liczne przedmioty krzemienne (Bronowicki 2008). Okazy datowane na okres mezolitu reprezentowane są przez wiórki mikrolityczne (Ryc. 34:10), mikrolityczne rdzenie wiórkowe (Ryc. 34:11), uszkodzony zbrojnik trapez (Ryc. 34:9), fragment półtylczaka o skośnym półtylcu wykonany z mikrolitycznego wióra (Ryc. 34:8) oraz inne mniej charakterystyczne zabytki. Z krzemieniarstwem z wczesnego okresu epoki brązu łączyć można stosunkowo dużą liczbę przedmiotów reprezentujących typowe dla tego okresu formy. Wśród nich na uwagę zasługuje nieznacznie symetryczny, smukły grocic sercowaty o lekko wypukłych krawędziach bocznych i półkolistej wnęce podstawy (Ryc. 34:7). Prócz niego wyróżnić można retuszowane ostrze bifacjalne (34:5), łuszczeń dwubiegunowy dwustronny (Ryc. 34:4) oraz retuszowane odłupki, wióry (Ryc. 34:12) i łuszczyki (Ryc. 34:13).

Masowy materiał kulturowy odkryty na stanowisku w Budziszowie Wielkim, prócz fragmentów ceramiki, zawierał także kilkaset grudek polepy, kilkadziesiąt fragmentów przepalonych i nieprzepalonych kości zwierzęcych i w jednym przypadku ludzkich oraz węgle drzewne.

Nieco zadziwiający jest fakt, że mimo odkrycia przedmiotów związanych z odlewnictwem (tygielki, formy) nie znaleziono żadnego zabytku wykonanego z brązu. Prawdopodobnie wyroby te były zbyt cenne, by je ofiarowywać zmarłym, nie mówiąc już o porzucaniu w momencie opuszczania osady. Nieliczne natomiast i mało charakterystyczne przedmioty żelazne, które odkryto w obiektach zawierających zabytki z wczesnego okresu epoki brązu, z dużą pewnością można uznać za redeponowane, przez co nie mają wpływu na chronologię tych obiektów.

■ V. PODSUMOWANIE

Reasumując na rozległym obszarze stanowiska w Budziszowie Wielkim, w trakcie pięciu sezonów badań odkryto liczne ślady osadnictwa. W ich obrębie najbardziej reprezentatywne są pozostałości osady i towarzyszącego jej cmentarzyska ludności kultury unietyckiej. Charakter bytności grup ludzkich innych chronologicznie okresów jest raczej epizodyczny. Niemniej jednak w przeszłości obszar ten penetrowały również populacje: mezolityczne, kultury pucharów lejkowatych, kultury amfor kulistych (neolit), kultury łuszczkiej (późna epoka brązu – okres halsztacki), kultury przeworskiej (okres lateński, okres wpływów rzymskich,

Ryc. 37. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Zespół przędlików odkrytych w różnych sezonach badań (fot. I. Dolata-Daszkiwicz)

Fig. 37. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. A group of spindle-whorls found in various research seasons (photo by I. Dolata-Daszkiwicz)

Ryc. 38. Budziszów Wielki, stan. 20, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. Wykop I/2003. Łuszczeń-retuszer odkryty w obiekcie 11 (fot. I. Dolata-Daszkiwicz)

Fig. 38. Budziszów Wielki, site 20, Wądroże Wielkie commune, dolnośląskie voivodeship. Excavation I/2003. Retouching mallet found at object 11 (photo by I. Dolata-Daszkiwicz)

okres wędrowek ludów) oraz ludność we wczesnym średniowieczu (X-XI w.), późnym średniowieczu i okresie nowożytnym.

Nie ulega wątpliwości, że odsłonięta osada „unietycka” ze względu na swe duże rozmiary należy do znalezisk wyjątkowych, ponieważ znane dotychczas osiedla tej kultury cechowały się raczej niewielkim zasięgiem. Cały interesujący wczesnobrązowy kompleks ma stosunkowo dobrze rozpoznaną chronologię. Typologia zabytków ceramicznych wskazuje na długotrwałą egzystencję zarówno cmentarzyska, jak i osady, zamykającą się w przedziale II-VI fazy rozwoju kultury unietyckiej. Na tej podstawie można stwierdzić, że nekropolia od samego początku istnienia osiedla towarzyszyła mu w najbliższym sąsiedztwie. Występowanie cmentarzyska przy lub nawet bezpośrednio na osadzie jest cechą znaną również z innych analogicznych stanowisk.

Na koniec należy zwrócić uwagę, że prace ziemne związane z budową autostrady A-4 w wielu miejscach dokonały daleko posuniętych zniszczeń nawarstwień kulturowych. W pasach jezdnych dróg obserwowano niewielką ilość obiektów i pozyskiwano niewielką ilość zabytków. Prawdopodobnie technika budowy

autostrady wymogła zniwelowanie terenu na pewnych odcinkach. Dodatkowych zniszczeń dokonały działania ekip remontujących autostradę w latach 2002-2006, szczególnie montaż dużego urządzenia wytwarzającego kruszywo. Jednak bez modernizacji A-4 nie dane by było archeologom poznanie tego ciekawego stanowiska.

Bibliografia

- Bartoszcze I. 2003. Kompleks osadniczy z wczesnej epoki brązu na stanowiskach w Polwicy (stan. nr 5) i w Skrzybniku (stan. nr 8), gm. Domaniów. W: B. Gediga (red.), *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN*, zeszyt 2, część I. Wrocław, 71-100.
- Buko A. 1990. *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*. Wrocław.
- Butent-Stefaniak B. 1997. *Z badań nad stosunkami kulturowymi w dorzeczu górnej i środkowej Odry we wczesnym okresie epoki brązu*. Wrocław.
- Daszkiewicz G., Paruzel P. 2007. Badania archeologiczne na stanowisku Budziszów Wielki 20, pow. Jawor. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 49, 79-92.
- Gedl M. 1989. Kultura unietycka na terenie Polski. J. Kmiecinski (red.), *Pradzieje Ziemi Polskich, Tom I, Od paleolitu do środkowego okresu lateńskiego. Część 2. Epoka brązu i początek epoki żelaza*. Warszawa-Łódź, 414-425.
- Kaletyn T. 1975. Ratownicze badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury unietyckiej w Mierczycach, pow. Legnica. *Silesia Antiqua* 17, 59-73.
- Kazimierzczak J. 1970. *Wrocław lewobrzeżny we wczesnym średniowieczu*. Wrocław.
- Machnik J. 1978. Wczesny okres epoki brązu. W: W. Hensel, T. Wiślański (red.). *Prahistoria Ziemi Polskich 2. Wczesna epoka brązu*. Wrocław, 9-136.
- Masoń M., Paruzel P. 2004. Badania wykopaliskowe prowadzone w latach 2002-2004 na stanowisku w Budziszowie Wielkim, gm. Wądroże Wielkie, woj. dolnośląskie. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004 (= Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne)*. Warszawa, 245-256.
- Niesiołowska-Wędzka A. 1980. Procesy urbanizacyjne w kulturach wczesnej i środkowej epoki brązu na terenie Kotliny Karpackiej w świetle oddziaływań kultur kręgu egejsko-balkańskiego. *Archeologia Polski* 25, z. 1, 29-71.
- Sarnowska W. 1969. *Kultura unietycka w Polsce I*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Wojciechowski W. 1971. Osada ludności kultury amfor kulistych w Sicinach, pow. Góra. *Sprawozdania Archeologiczne* 23, 37-65.
- Ekspertyzy z archiwum Zespołu Badań Ratowniczych IAiE PAN, Oddział we Wrocławiu:**
- Bronowicki J. 2008. *Katalog zabytków kamiennych. Budziszów Wielki 20*. Wrocław.
- Goslar T. 2009. *Raport wykonania datowań C14 w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym*. Poznań 2009.
- Majerowicz A., Wójcik A., Madej S. 2006. *Analiza petrograficzna zabytków ze stanowiska nr 20 w Budziszowie Wielkim*. Wrocław.
- Sadowski K., Włodarski W. 2004. *Analiza geomorfologiczna stanowiska archeologicznego Budziszów Wielki 20*. Poznań.

Summary

Przemysław Paruzel

Budziszów Wielki 20, Wądroże Wielkie commune, Jawor county, in the light of archaeological research conducted due to the modernisation of the A-4 motorway

In 2002-2006 rescue archaeological research was conducted at Budziszów Wielki site 20. It was undertaken due to the repair and construction work carried out at the A-4 motorway, and the possibility of destroying the site during earthwork. The research was directed by Prof. Bogusław Gediga, PhD, from the Department of the Institute of Archaeology and Ethnology at the Polish Academy of Sciences (PAS) in Wrocław.

The site was uncovered at the beginning of September 2002 during the supervision of earthworks connected with the modernisation of the A-4 motorway. At the surface of the area after the removal of humus within the Budziszów Wielki interchange, edges of dugout objects and numerous vessel ceramic monuments items were observed. The site described is situated about 200 m to the southwest of the building development of Budziszów Wielki village. It is located at a small dip of denudative origin, nearly flat and rather extensive and is delimited from the north and the east by the valley of the Cicha Woda stream (Fig. 1).

Since 2002 until 2006 about 300 ares were studied and 1,490 dugout objects were found. Thanks to the vast area of investment, archaeologists managed to study a considerable part of the site. The high concentration of findings over the entire studied area may indicate that the field area which lies beyond the investment at the northeast and the south part of the site may be also rich in cultural remains.

During 5 seasons of research numerous traces of settlement were found. Within its scope, the remains of a settlement and a nearby burial ground of Únětice culture are the most representative. The character of human presence during other chronological periods has a rather episodic character. Nevertheless, in the past, this area was penetrated by the following populations: Mesolithic, Funnelbeaker culture, Globular Amphora culture (Neolithic), Pre-Lusatian culture (the later period of the Bronze Age), Lusatian culture (the late Bronze Age, the Hallstatt period), Przeworsk culture (the La Tène culture, the late period of Roman influence, the Migration Period), and people from the early Middle Ages (10th-11th c.), the late Middle Ages and the modern period.

At the burial ground area uncovered at the western and the eastern part of the site, a total of 28 sepulchral objects were registered which were dated back to various phases of Únětice culture development (II-VI), among which there were 27 skeleton burials (Fig. 6, 7, 15, 16) and one urnfield grave (Fig. 17). The graves did not form any explicit spatial layouts, and some of them were very close to settlement objects.

The settlement area occupied the larger part of the site. It was mostly formed by holes (Fig. 10, 18) and post holes, situated in a random, chaotic manner. In several cases it was possible to distinguish buildings and inhabitable objects sunken into the ground (semi-dugouts, huts, Fig. 8, 9). Some of them formed larger complexes. The settlement expanded as it developed, and its building development became more and more dense. The time span of its functioning was broad, and just as the burial ground, it included the II-VI phase of Únětice culture development.

The presence of the burial ground in the proximity of the settlement, or even extending beyond its boundaries has

been known from other sites in Poland dated back to the early Bronze Age (Polwica 5, Domaniów Commune). It is frequently considered to be the influence of Maďarovce culture (Niesiołowska-Wędzka 1980: 34).

During the study of Budziszów Wielki site 20, an extensive collection of movable monuments was uncovered. Ceramic is represented best, and not only fragments of vessels were found, but also whole forms and larger fragments. Among the recognised ceramic forms, the most numerous are types and variations of vessels characteristic of different development phases of Únětice culture (Fig. 20-30). Apart from that, several forms were recognised which date back to the early Middle Ages (Fig. 26:4, 8). Groups of other chronological periods were determined solely on the basis of technological characteristics.

During excavations a relatively numerous collection of separated monuments was gathered. It includes production tools connected with founding, represented by fragments of melting pots and casting moulds (Fig. 25:6, 8, 28:2, 3). Next, the tools used in weaving, i.e. cone and double cone spindle-whorls (Fig. 25:8, 11, 37) and cylindrical weaving weights (Fig. 25:15) are also of interest. Stone monuments include relatively numerous axes preserved as a whole or in fragments (Fig. 31:4, 5), a retouching mallet (Fig. 38), a hanger, saddle querns (Fig. 31:9-11), grinders (Fig. 32:1-9) and a so-called stone mace (Fig. 33:10, 35). The collection of flint monuments is quite numerous, and includes hollow-based arrowheads (Fig. 34:7) found relatively frequently at Únětice culture sites. Apart from that, several ceramic disks can be distinguished as well (Fig. 33:9, 11, 12, 15, 16).

To sum up, it can be concluded that the modernisation of the A-4 motorway and the wide scope of archaeological research connected with it made it possible to study the very extensive and incredibly interesting Budziszów Wielki site 20, within which settlement traces from a very broad time span were found (the Neolithic-modern period). The most important among them are the remains of the burial ground and the settlement of Únětice culture people, which because they are one of a very few well-studied remains of this culture are even more valuable.